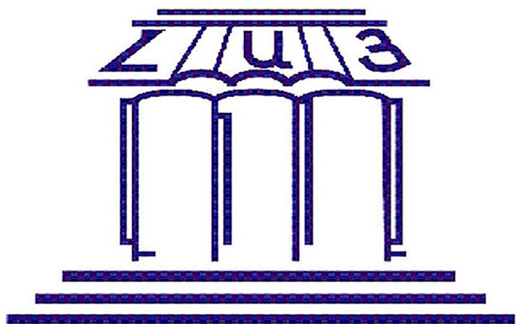

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

4762

2474

891.81

5-28

2011

2003

ԹԻՒ 1

ՄԱՑՆԱՇՄԱՐ ՊՈՒԼԿԱՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՆԷ

ԷԼԻՆ—ԲՆԷԼՆ

ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ՅԱԿՈԲ ՄԱՐԱՇԼԵԱՆ

Ե Ի Լ Ի Պ Է — 1931

891.81

5-28

ՆՈՐ ՏԱՌ» — ՅԻՔԻՍԷ

131

ԳԼԽԱՎՈՐԱԿ

1891 — 1914

ՄԱՏՆԱՇԱՐ ՊՈՒԼԱՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՆԷ
ԹԻՒ 1

ԷԼԻՆ-ԲԵԼԻՆ

Երան
մշակ
լա
լա

ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ

ՑՅՈՒՑԻ

ԹԱՐԳՄԱՆՆԵՑ

5-28

ՅԱԿՈԲ ՄԱՐԱՇԵԱՆ

ԵՐԼԻՊԵ—1931

22. 5481

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԲ

Հրապարակ կը հանեն ներկայ հասարակը
այն հաւաստով՝ որ կուգայ պակաս մը լա-
ցրնել հայ թարգմանական գրականութեան
մէջ: Արդարեւ, թուով ցանցառ են պուլկա-
րերենէ հայերէն լեզուով եղած թարգմա-
նութիւնները: Այս տեսակէտէ լուրջ աւելա-
սանք չէ տարած գարդ պուլկարահայ մա-
տուականութեան կողմէ: Ես յանձն կ'առնեմ
այս ծանր, բայց քաջութեամբ, ու այսու կը
յայտարարեմ, որ ներկայ թարգմանութիւնս
լայն ընդունելութիւն գտնելու պարագային,
պիտի նկատուի հետզհետէ հրատարակել ուրիշ
թարգմանութիւններ ալ էլին—Բելինէ եւ պուլ-
կար զանազան հեղինակներու լաւագոյն գոր-
ծերէն:

Թարգմանիչը

18442-59

Հասարակիս պատմութեան հեղինակն է
Խուլկար գրագէտ էլին—Բելին. Բուն անունն է
Տիմիթր Իվանով, ծնած 18 Յուլիս 1878 թուա-
կանին, Սոփիայի Պալլոօ գիւղը:

Առաւելապէս ուսանող սերունդին վի-
պասանն է: Էլին—Բելին միաժամանակ բա-
նաստեղծ է: Իր լեզուն պարզ է, բայց գեղե-
ցիկ. ինք ըլլալով գիւղացի մը, շատ յաջող
կերպով պատկերացուցած է գիւղական բար-
քերը, որոնք իր աչիքէն վերապիլ չեն գիտե-
ր: Մասնաւոր խանդաղասանք մը ունեցած է րե-
տանի կենդանիներու հանդէպ, նամանաւանդ
եզին, որ ըստ իրեն, հողագործին լաւագոյն րե-
կերն ու օգնականն է: Էլին—Բելինի գրական
գործունէութեան 25ամեակը տօնուեցաւ 1922
Մայիս 6ին:

Թարգմանիչը

Անդրանիկ ուսուցչիս՝ ՎԱՀԱՆ Մ. ՔԻՒՐԳ-
ՃԵԱՆԻ կը նուիրեմ որդիական խորին յարգա-
նով՝
Յ. Մ.

ՎԱՐԺԱՊԵՏԻՆ ՆՈԳԻՆ

Քրիվօ Շքօլօժի գիւղացիները վաղուց գիտէին,
որ իրենց վարժապետը հիւանդ է ու օր մը, իր մա-
հովը անակնկալի պիտի բերէր զիրենք:

Անիկա սկսած էր նքողիլ տեսակ մը անհաւա-
տալի հիւանդութենէ, ու դէմքը օրէ օր կը մթագնէր,
մարմինը կը ծիւրէր, աչքերը կը պսպղային ու
դարձուրելիօրէն կը շառագունէին:

Իր նիհար կուրծքին մէջ չոր հազ մը տեղաւորուած
էր, և զայն կը կրծէր անողորմ, ու խեղճը չէր կր-
նար ամբողջ մաղաքը ժայթքել: Գիւղացիները կը նըշ-
մարէին իրենց վարժապետը, որ ամէն իրիկունս դըպ-
րացէն կը վերադառնար պարտաւուն, ու ժամսպառ և
կանգ կ'առնէր իւրաքանչիւր քայլափոխին ու երկա-
րատե կը հաղար:

— Վարժապետը աղւորիկ տախտակներ կը ճեղքէ,

կ'ըսէին անոնք, ի մօտոյ զանոնք գամելու պիտի
ստիպէ մեզ:

— Այդ անիծած դպրոցը խաթարեց անոր առաջ-
ջութիւնը. այդ խոզանոցը փճացուց զայն:

Դպրոցը, իրաւցնէ, ցածլիկ էր, նեղ ու խոռո-
չացած յատակով, առանց տախտակամածի, նեղ պա-
տուհաններով, անմաքուր ապակիներով, մինչև դու-
ռը խճողուած տղաներով, վարժապետը անոր մէջ
կ'աշխատէր և աղագուն կուրծքն անոր, արիւնը թար-
մացնելու համար Աստուծոյ՝ ընծայուած ջինջ օդին
հետ մէկտեղ, շնչած էր տարիներ անընդհատ փռչին
ու աղտոկոծութիւններն, որոնց մէջ կ'ապրէին դիւղա-
կան հիւանդութիւնները:

Ու գեղեցիկ օր մը, դպրոցին մէջ իր աշխա-
տանքն աւարտելէ վերջ, վարժապետը վերադարձաւ
տուն, պառկեցաւ և մտաւ:

Գործը բարեյաջող կերպով վերջացաւ: Է՛, ամէն
ինչ վաղանցուկ է:

Հէգ վարժապետին հոգին ելաւ, թողուց անկեն-
սական ու վատուած մարմինը, ու նստաւ դուռը, սպա-
սելով որ երկնառաք պատգամաւորներ գային զինքը
հաւաքելու հոն՝ ուր որ անկ է — արքայութեան կամ
գեհնէին համար:

Հոգին սպասե՛ց, սպասեց, ոչ ոք եկաւ սակայն:
— Ա՛յ ինչ տեսակ բան է, խորհրդածեց ինք-

նիրեն. միթէ ճամբան պիտի թողուն զիս, հեշտա-
ռէրի մը նման մարդերը սարսափեցնելու: Ա՛հ,
շորհակալ ենք. ես վերադառնալ ալ գիտեմ:

Բայց, հոգին նայեցաւ այդ ճողած, անշունչ
մարմնին, որ քիչ առաջ կանգուն կը մնար, ու հա-
կըցաւ որ, շատ բարեբաղդ չպիտի ըլլար վերադառ-
նալու պարագային: Կրկին գիւղէ գիւղ պիտի դեգե-
րէր, կրկին պահանջատէրեր, տիղմեր, ցուրտեր:

Ու հոգին աւելի ուժգին ակաւ քրթմնջել:

— Ինչպիսի անիրաւութիւն, ասանկ ըրին զիս,
դժալու գարշաոտութիւնը այս անշունչ մարմնին,
որ ասանկ տխարաբար փոռեր է այնտեղ, ու տա-
րիներով զիս իր հետ քաշկռտեց խորկանքներով ու
շաղախարականութիւններով անուցանելու համար:
յագեցայ. . . տարբեր աշխարհ երազած էի, այժմ
ուրիշ աշխարհ կ'երթամ. . . դէ՛, նայինք, հոն
ինչպէս կը գործադրեն արդարութիւնը. . . կամ
հարկ պիտի ըլլայ, որ վերադառնալ թղթակցութիւններ
ուղարկեմ լրագիրներուն:

Հոգին դողդողաց զայրոյթէն ու ցուրտէն:

Ձմեռ էր. չոր, սառուցիկ ձիւնով ծածկուած էր
ամբողջութեամբ: Կապուտակ, սրաղ մշուշ մը կը փոռէր
պուրակներուն վրայ, իբրեւ սաւան, ու ծածկերը կը
ճարճատէին ժողովարանի քիւն: Ողջ էակ չէր նշմարուեր
արահետներուն վրայ:

հայտնաբերեցին մեջքն, երկու անձանք
զոհերնք երեւացին շտապով: Անոնք տնքան արա-
զութեամբ կը քայլէին իրարու ետեւ, որ ձիւնափոշիէ
ստեղծուող հով մը կը բարձրանար իրենց չորս դէն:

Այն թշուառութեամբ, ըսաւ հոգին ու՛ սարսուաց:
Կրթական քննիչը չէ՞ արդեօք եկողը: Հիմա բաներ-
նիստ որոշու է: Այսօր երկու չարքի է, եթէ վարժարան
այցելէ, քաղաքի ակադի գտնէ զայն: Ո՛ր է վարժա-
պետը, յիշեմ ինչո՞ւ:

Ինչո՞ւ ինչո՞ւ միշտ անոնց արձակուրդի: Ու
պէտք կ'ընէր քննիչը, որ անոնք չեն գտնուիր . . . պաշտօնա-
պարհավորներ, պակաս, հոգ չէ այլևս:

Հոգին էր փարատած վախը, կըր երկու ճամ-
բորդներ հասան:
Նեղւոյ Հրէշտակն ու Սատանան էին անոնք. հազիւ կը
չնչէին, կոնջէնքէն:

Նախ վարժապետը ծամածոց կրեոր, և մինչև իսկ
չտեսնէ ձեռք իր թոթաւէն:

Ներէ՛, սիրելի բարեկամս, դարձաւ անոր Սատա-
նան՝ բարձրովին համարձակ ու մտեմբիկ չնշտով մը:

Մենք ուշացանք ու ընդ թողուցինք որ մտնէ . .

Յանցաւորը հրէշտակն է: Վարժապետական հոգիները
տակաւ վարժուած են, ըսաւ անոնք:

Ինչո՞ւս որ դէս ու դէն կան աւելի անհամբերներ,
բարձր պաշտօնատարներ, որոնք կը որդողին եթէ ժա-

մանակին չը ծառայես անոնց: Նախ հաւաքենք զա-
նոնք, ըսաւ: — Աղէ՛կ, ինչո՞ւ չէ, ըսի . . . ո՛հ,
դիս իրեն հետ քաշկուտեց:

Սատանան սկսաւ կուշտ ու կուռ ծիծաղիլ ու իր
ընդարմացած ձեռուրները չփչիկեր:

Հոգին այս բանիս հաւանցաւ:

— Տէ՛ս, որչա՛փ նամակելի սարսն մըն է եղեր
այս Սատանան, խորհեցաւ ինքնիրեն: — Իսկ մարդիկ՝
պոչաւոր, եղջիւրաւոր, ու չգիտեմ դեռ իբրեւ ինչպիսի
մէկը կը նկարագրեն զայն: Էհ, որքա՛ն զուարթա-
խօս մէկն է: — Բարեկամ, ևս կ'ուզէի ծանօթանալ
քեզի հետ:

Ու վարժապետական հոգին ձեռքը երկնցուց:

Օ՛, մենք ծանօթ ենք իրարու, ըսաւ Սատա-
նան, սեղմելով անոր ձեռքը, ու դարձեալ սկսաւ ծիծա-
ղիլ սրտազին:

Յոյժ կը փախաքէի ծխել, ըսաւ վարժապետը:
Ծխախոտ ունի՞ք:

Հրամմէ՛, ըսաւ Սատանան, ու գլա՛նի մը տուաւ
անոր: — Դուզնաքեայ բան է թէև, բայց և այնպէս
հաճոյք կը պատճառէ, չէ՞ . . . :

Ու անիկա սկսաւ ծիծաղիլ խնդումներես և անկա-
րկելի:

— Մի՛ խաբուի՛ր տղայ, վրայ բերաւ հրամա-
նականօրէն Հրէշտակը, որ կայնած էր մեկուսի մտա-

խոհ, լռիկ ու թեւերը ծալլած: Անոր ձայնը խիստ էր, դէմքը՝ տիրական արտայայտութիւն մը ունէր, նախա-
րարական պաշտօնատան մը ունէր քաժանմունքի վարիչի
մը ձայնին պէս:

Աւելի բարեկիրթ եղի՛ր, պարոն հրեշտակ, - ըսաւ
հոգին. - ես տղայ չեմ, բաւական տարեց եմ, ինչպէս
որ կը տեսնես:

Ահաւասիկ, - ըսաւ Սատանան, - մատնանշելով
հրեշտակը: Այդպէս են անոնք — հրեշտակները, եր-
կու փարայի ինքնօրինութիւն չունի, սակայն տիրոջ մը
պէս կը խօսի . . . Անոնք սպասարկուներ են միայն,
ուրիշ ոչինչ: Մենք սատանաներս, տարբեր խմոր
ենք: Մենք անկախ ենք — հո՛ն է մեր ոյժը . . .

Այս խօսքերը հաճելի եղան հոգիին:

Չափազանց հաւնած եմ քեզի, պարոն Սատանայ
ըսաւ ան:

— Ուրեմն այդպէս, բարեկամս, յարեց Սատա-
նան, նստէ թեւերու վրայ:

Ո՛չ, ընդդիմախօսեց Հրեշտակը: Անիկա կասկա-
ծելիներէն է: Անոր հաշիւը պէտք է քննել: Անիկա
չափ է տուայտեր, գուցէ կարենայ անմեղ ելլել:

Գիտե՛մ քու տուայտած ըլլալէ, - տարկեց Սա-
տանան: Դուք մարդերդ շատ տխմար էք . . . ձեր
տուայտանքներովը կը սերէք պարծիլ: Տարբեր բանով
մը պարծնցիր « ինծի. - բանով մը՝ որ ձեռք բերած

ըլլաւ, որ կարողացեր ես իւրացնել քու ուժովդ եւ
կամքովդ ճիղերովը: Իսկ դուք, «Այո՛», ես շատ տուայ-
տեցայ, շատ տուայտեցայ: Այս հրեշտակներն ալ
միշտ հաշի՛ւ, միշտ հաշիւ կ'ուզեն: Մարդ կը մեռնի
հաշիւներէ ազատելու համար, իսկ անոնք՝ կրկին հա-
շիւ . . .

Գոնէ հոս հանգիստ թողնէին մեզ ու հաշիւներէ
ազատէին, - յարեց հոգին, որուն խիստ հաճելի
եղան խօսքերը Սատանային, որը, այլևս հիացումով
կը դիտէր զինքը: Հրեշտակը բացաւ խոշոր տետրակը,
որուն մէջ մխրճուեցաւ երկարօրէն, ու ճշող ձայնով
եկաւ խօսիլ, գիւղական վարժուհիի մը նման:

— Վարժապե՛տ, արդար ես դուն, ու ես կը
հրամայեմ քեզի արքայութիւն դալու ինծի հետ:

— Կը հրամայե՛ս, ա՛յ, ըսաւ հոգին հեղեանքով:
Դու այդ «կը հրամայեմ» դ յատակօրէն կը ընտրուէ
առօրեական կան եղկելի հողիդ . . . Այդպիսի եղկելի
հողիները շատ կ'ատեն ես:

Դուն արքայութեան համար ես, ո՛վ արդար, եւ
դու պէտք է դաս ինծի հետ:

— Ի՛նչ կայ ձեր այդ արքայութեան մէջ, որ
կը մալորոցնէք մարդիկը, - ըսաւ Սատանան:

— Այն ինչ որ կ'ուզես: Մեղը ու կաթ կը ծորի
գետերէն. ամենուրեք պայծառ է, լուսաւոր, ջինջ:
Հոն ամէն ոք համայնագէտ է, ու չկայ գաղտնիք

մարդկային իմացականութեան համար:

— Նայէ՛, վարժապետ, ինչ բանով կը յոխորտայ ինձի . . . մաղրո՛վ և կաթով, ~ հեգնեց Սատանան: Մե՛ղբ և կաթ, միթէ ատո՞ր մէջ է մարդուս երջանկութիւնը . . . : Ամէն ինչ պայտաւ, լուսաւոր, մեկին է հղեր: Մարդկային հոգին չէ կարող երջանիկ ապրիլ առանց աղջամուղջին, խորհուրդին և անիմանալիին . . . : Անիկա առաւել յանձնապատան է քան ինչ որ գիտեն երկնքի վրայ: Ան պետք ունի աղջա մուղջի, վասնզի կուզէ արեւ ըլլալ: Մարդ կը պայքարի պատնէշի մը հետ, որ չինուած է առեղծուածներէ: Ու առանց այդ պայքարի, ան չը կրնար ապրիլ, սիրելիս: Ան պիտի չքանայ, պիտի բորբոսի . . . : Դուք, արքայութեան մէջ բորբոսին ինչ ըլլալը չէք գիտեր, ապահովաբար . . . հոտուրտա՛մ եւէ զառամած փրօֆէսէօր մը ու բորբոսին ինչ ըլլալը պիտի հասկնաս:

Սատանան, ցուրտէն, սկսաւ ձեռները չըփշըփել, կայտուել ու բերնովը սուլել:

— Ինչպէս կ'երեւի, կը մտի՛ք, հարցուց վարժապետը ու յարեց. «Նս ալ կը մտիմ»:

— Ով որ փիլիսոփայութեան կը պարապի, դիւրաւ կը մտի, ~ պատասխանեց Սատանան և չարամորէն սկսաւ ծաղրել Հրեշտակը:

Դարձեալ քու մասին պիտի գանգաւիմ Աստուած պապային, ~ ըսաւ դեռատի Հրեշտակը ու զայրոյթէն

հեծկլտաց կնոջ մը պէս: Կեցի՛ր որ տեսնես, քու այդ փիլիսոփայութեամբդ շատ մը հասարակ հոգին՝ բուժիտքերը խանդարեցիր:

Ահա զանո՛ւք, ~ ըսաւ Սատանան, ~ ստորուկի հոգիներ: Երգեր միայն կ'երգեն իրենց տիրոջը, կը ծառայեն անոր ու բանասարկութիւն կ'ընեն . . . ուրիշ բան չեն գիտեր, եթէ զիրենք քիչ մը վիրաւորես, իսկոյն կը սկսին արտասուել:

— Է՛հ, սիրելիս, ~ ուսին զարկաւ ան հեկեկացող Հրեշտակին, ~ ես ոչ մէկուն չեմ գանգասիր, և ոչ ոք կը գանգատի ինձմէ: Ահա, ես ինքս եմ թէ՛ տէր, թէ՛ ծառայ, ազա՛տ, ինչպէս հովը, թրամ . . . թարա . . . բա . . . բամ . . . բա . . . բամ . . . սկսաւ երգել կամաց ձայնով, ու դառնալով հագիւն.

Վարժապետ, օ՛հ, եկուր ինձի հետ, թո՛ղ այս դերազգած փոքրիկ Հրեշտակը . . . :

— Ստուգի՛ւ աւելի ազատ պիտի ըլլամ ձեր մօտ, ինչպէս հովը, հարցուց վարժապետը:

— Անտարակո՛յս, վրայ բերաւ Սատանան, ~ այդ մեր սկզբունքն է, ինքնառէ՛ր ընկերոջոր մարդերը, Շնորհիւ Հրեշտակներուն, աշխարհը լեփ լեցուն է թշուառներով ու արուկներով:

— Պիտի կրնա՞մ հոն ուզածս խօսիլ, սանկ . . . կուսակցութիւններ, լրագիրներ, փօլիթիքա, ~ հարեց հոգին ոգեւորուած:

— Ո՛ւֆ, դուն ալ . . . Սատանան անոր բերանը
խփեց ձեռքովը: Օ՛ն:

— Օ՛ն, գոչեց վարժապետը:

— Կեցի՛ր, ծօ, հոգին ծաղրեց զայն արհամար-
հանքով, ու սատանային թեւերուն վրայ թառած՝
անհուն տարածութեան մէջ խոյացաւ, ազա՛տ, և
աւարթ ինչպէս հովը:

Փ Ա Ս Տ Ա Բ Ա Ն

Քաղաքային դատարանը ամբողջ կազմով նիստ
կը դուժարէր: Տեղի կ'աւանդար դատավարութիւնը
Գօրօւէք գիւղէն Միթրէ Մարիչի: Ի, զոր իր դրացին
Փէթր Մարիչն՝ ձեռ մը սպանութեամբ կ'ամբաս-
տանէր:

Անտանեյի աօթ մը կար: Դուրսը, փողոցին
մէջ, դատարանին պատուհաններէն կը նշմարուէին
հանդիպակաց շէնքերուն սպիտակ որմեքը, լոյսերէն
փողփողուն: Սենեակը գրեթէ ամայի էր եւ օդը
հեղձուցիչ: Երկու-երեք գիւցացիներ ձիայն, որոնք
միեւնոյն ատեն իւր զկայ կանչուած էին, երկչոտ
աւանշարժ, նստած էին իրենց տեղերը և ապշահար
կ'ունկնդրէին:

Կը խօսէր պաշտպանը, կարճաճասակ, գիրուկ,
հաստափոր, ճաղատ գլխով ու հնամաշ դգեստներով
փաստաբան մը: Աչքերը յառած էր դատարանի նա-
խադահին, և ատեն ատեն ձեռքերը կը հանէր գըր-
պանէն, և ցուցնելով իր փոխանորդեալը, անձաւա-
տալի ճիգերով կ'աշխատէր պապանծեցնել բոլորը:
Իր ձայնը, սակայն, հատուկ խոպոտ էր, կարծես
փեռեկեալ խողովակէ մը կուգար: Կը պոսար, կը
հար, աչքերը ձեռքնին աշղկելով երկինքը կը
ցուցնէր, ամէն նախադասութենէ յետոյ կը փրանար,

ու լայնօրէն կը բանար ձեռուընները: Մական, գատաւորներուն անկարեկիր և անշարժ դէմքերուն վրայ կը նշմարուէր, ինչպէս միշտ, գատաւորի անխռով համբերութիւնն ու անտարբերութիւնը, որ յոյս չը ներշնչէր երբեք:

Նախագահը հեռաւոր խորհրդածութեանց մէջ մխրճուած էր: Դատաւորներէն մէկը ձի մը կը նկարէր: Միւսը, որ երաժշտական ձիւքերով օժտուած էր, իր առջևը երաժշտական խոշոր խաղ մը գրած ուշադրութեամբ կը խոշորցնէր զայն մատիտով:

Ամբաստանակալը Միթթէ Մարիյն, փոքրամարմին, շիկաներ, բոկոտն և միակ շապիկով դիւղացի մը, տեղը նստած էր, և որովհետեւ ոչինչ կը հասկնար իր պաշտպանին ճառախօսութենէն, ուշադրութիւնը կեդրոնացուցած էր սև ճանճի մը վրայ, որ տղզալով կը մաքառէր պատուհանի մը ապակիին մէջ ու չէր կրնար դուրս ելլել անկէ:

Պահ մը երբ փաստաբանը լուծ էր, Միթթէ դառնալով դատարանի բարապետին, որ դրան մօտիկ անտարբեր՝ եղունգները կը մաքրէր, ըսաւ բարձրաձայն.

— Բարեկամ, վոնտէ՛ այս անպիտանը. հերիք է որքան տղզաց . . .

Դատաւորները քմծիծաղով և կարեկցարար նայեցան Միթթէին: Նախագահը զանգը հնչեցուց.

— Միթթէ Մարիյն, պէտք է գիտնաք որ ամբաստանակալի ձեր վիճակը այնքան նախանձելի չէ, պատշաճութիւնը կը պահանջէ որ լռէք:

Ահ, թաա՛ւ, ըսաւ Միթթէ, ցոյց տալով պատուհանը:

Դատաւորները նորէն ժպտեցան. փաստաբանը խոժոռադէմ նայեցաւ իր փոխանորդեալին, և նորէն խնդումներս ցուցնելով ինքզինքը, ըսաւ.

Այո՛, պարոննե՛ր, այս բոլոր հանգամանքներ, այսպէս ըսած, պէ՛տ է հաշուի առնել, ուրիշ խօսով, պէ՛տ է լաւաբանել հոգեկան վիճակը. վայրկեանը: Մեւակայեցե՛ք խաւարչին գրեթէ մը: Փոխանորդեալս պառկած է իր բակին կամ կալին մէջ տեղ մը, ու քաղաքի գուրդան իրաւունքով կը պահպանէ իր խուճերը, գոր վասկած է արեւաքորում քիմիով. եւ տաւապանն էր որ կը պահպանէ: Հոն պառկած է ան, ողջ օրուան աշխատանքն պատասուց: Ան, մոռցած է ամեն ինչ, ինչպէս կ'ըսէ բանաստեղծը (վրկաները ալլալած ճայեցան իբրեւ): Ամեն ինչ, կի՛ն, գաւակ, մի՛նչեւ իսկ երկինքը: Խոր բունն է տարեւ աշխատանքն . . . բայց, ակնբարբի մը մէջ . . . ի՛նչ տեսնենք, պարոն դատաւորներ, ի՛նչ. բառեր պնդօր են արտայայտելու համար . . . մարդկային լեզուն կը կարկ . . . այո՛: Եւ լռելով, փոխանորդեալս կ'արբնայ ու կը նսթ . . . Մագալափ

18242-59

մնացորդ ե փոխանորդեալիս կեանքին: Իր գլխուն վերեւ կանգնած է վիթխարի հրէս մը, այլանդակ, զագրասե- սիլ, զայն կլլելու պատրաստ: Իր զգացած վախէն, շատ բնականաբար, պարոն դասաւորներ, փոխանորդեալս կը կորսնցնէ իր գիտակցութիւնը: Կը տեսնէ հրեղէն լե- գուններ՝ հրէթին դունչին, կը տեսնէ արիւնախանձ աչիւնք անոր, գինովութենէն ու աւարառութենէն փողփողուն: Փոխանորդեալս կը դողայ սարսափահար: Կ'անգիտա- նայ թէ ո՛ւր է ինքը, եւ թէ ի՛նչ է որ տեղի կ'ունենայ: Այն ատեն կ'առնէ հրացանը, եւ տաճար կը կրակէ: Հրէքը կ'իյնայ, յետոյ ոտքի կ'ելլէ, ցանկապատէն կը ցատկէ, դէպք դատար կը փախչի, յարդ կը գտնէ, ցա- ւերէն անոր մէջ կը թաղուի եւ . . . կը մեռնի: Է՛հ, պ. դասաւորներ, կը հարցնեմ ձեզի. միթէ մեղաւոր է փոխանորդեալս, որ այդ հրէքը ուրիշ բան չէ եղեր, եթէ ոչ ձեռն՝ ունի Փէր Մարիյնի . . . Զի՛, անարժեք տես- կի ձի մը, որ հազիւ արժէ յիսուն լիվա: Ո՛ւր է հոս ոնրագործութիւնը, ո՛ւր . . . ուսի, պ. դասաւորներ, զատեցեք եւ խորհեցեք, երկու օրէնքներն ալ նկատեալ առեք: Աստուածայինը՝ որ մեզ կը պատուիրէ ամեն վայրկեան պատշաճաբար մեր կեանքը հրէքներէն ու առհասարակ ամեն բաներէն եւ մարդկայինը՝ որ գործեցուն մէջ կը զանազանէ բռնակներն ոչ բռնակներն: Այս երկու օրէնք- ներն ալ կը չմեղացնեն փոխանորդեալս:

Փատարանը յատկանշականօրէն իր շուրջը նա-

յեցաւ. սրբեց ճակտին քրտինքը ու նստաւ, ժպտե- լով իր փոխանորդեալին:

Դատաւորներն երկարատե իրարու փոխացին, նախագահը զանգակը հնչեցուց ու կանչեց.

— Ամբաստանեալ Միթրէ Մարի՛յն:

— Ե՛ս, պատասխանեց Միթրէ, ու զինուորականի «հանդարտ» դիրքը առաւ:

— Խօնչ կրնաս ըսել մեզի այս խնդրի մասին:

— Ո՞վ . . . Ե՛ս . . .

— Եթէ դուն չէ, հապա ո՞վ . . . չէ՞ որ քեզի կը խօսիմ:

— Ե՛ս ալ պիտի ըսեմ որ այդ այդպէս է . . .

— Այսինքն, ո՞րը այդպէս է . . .

— Զիւռն համար, պէ՛, պտույց Միթրէ բարձրա- ձայն. Բակին մէջ կը մտնէր: Բանի՛ քանի անգամներ ըսի Փէթրին. «Իրացի՛, փակի՛ ձիդ, գալլերը պիտի ուտեն զայն, վնասներ կը պատճառէ ինձի»: Պարտէզս կոխկռտեց: Միթնելուն պէ՝ հօ՛փ, ցանկապատէն կը ցատկէ: Ալ փճացուց զիս . . . Ուրիշ բանի չեմ ցա- լիր, պ. դատաւոր, որքան դուռնին համար, շիտակը խօսելով, սիրտս այրեցաւ. դուռն մըն էր, տ'ես ասանկ, բայց այդ անպիտան ձին կոխկռտեց զայն. Համբե- րեցի՛, համբերեցի, յետոյ ըսի. «Սպասէ՛, ես հիմայ պի- տի հառկցնեմ քեզի»: Այդէկ մը լեցուցի հրացանս ու ապաստեցի: Կէս դիշերին, ձիդը պառկելու պտեն, հօ՛փ,

ցատկեց: Զէ՞ որ չար սատարան գործ չունի . . .

— Յետո՞յ, հարցուց նախագահը:

— Յետո՞յ, ինչո՞ւ «յետոյ» ն — հրացանս վերցուցի ու ձիչդ տեղն ու տեղը . . .

— Յետո՞յ.

— Յետոյ մեք կ'նկան հետ քաշկուտեցինք մինչև գիւղին ծայրը: Հոն յարդի մէջ թաղեցինք Սատու ծով ծածկելու համար, բայց ան . . .

Փաստաբանը մտիկ կ'ընէր իր փոխանորդեալը, որ որտի անկեղծութեամբ կը պատմէր եղելութիւնը և քարկուծեանէն կը դողդղար: Իր աչքերով կը փնտռէ Միթրէին նայուածքը, զայն լռեցնելու համար, ապա կայն այս վերջինը կարծես մոռցած էր իր պաշտպան, և միայն նախագահին կը նայէր:

— Քու կարծիքովդ ո՞րքան կ'արժէր ձին, բայց նախագահը:

— Հարիւր լէվա կ'արժէր, ընտիր ձի էր, պատասխանեց Միթրէ:

Փաստաբանը զայրացած՝ գիրքերը զարկաւ աթոռին ու մեկնեցաւ ածապարանքով:

Դատաւորները խորհրդակցութեան համար առանձնացան:

Պաշտպանը նրբանցքը տարաւ Միթրէն ու բախկուծեանէն դողդոջուն՝ պոռայ յուսահատօրէն.

Սեանա՛կ, եթէ չէիր ուզեր տուել, ինչո՞ւ հը

մար փաստաբան կը վարձես:

Եւ բարկութեամբ իջաւ սանդուղն ի վար:

ԽՈՐՈՎԱԾ ԴԴՈՒՄ

Տօլրօ Տօլրօտուշքօֆ, նահանգապետարանին ղրևանապետը, անգամ մը երբ նահանգապետին տունը թուղթեր տարեր էր ստորագրել տալու, տեսաւ որ իր կնոջ և զաւակներուն հետ՝ փուռի մէջ խորոված դրում կ'ուտէր:

Նահանգապետը թուղթերը ստորագրելէ յետոյ, փոքրիկ կտոր մը կարեց դրումէն և սիրայօժար առաջարկեց իր ղրևանապետին:

— Հրամանեցէ՛ք, պ. Տուշքօ, տեսէ՛ք ի՞նչ հիանալի դրում է, քիչ մը խանձած է թէև, սակայն ոչինչ, պիտի չերէք անշուշտ:

Ա՛հ, շնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ, պ. նահանգապետ, պատասխանեց ղրևանապետը այլայլած. — ես այսպիսի . . . դրումներ չեմ սիրեր . . .

— Շատ զարմանալի՛ է, խնդրե՛մ, գիւղացի ըլլաք ու չսիրէք գգումը:

Ամէն անգամ երբ կամայ ակամայ Տուշքօյին գիւղացի ըլլալը յայտնէին, ան կը վրդովուէր ու ամօթէն կը կարմրէր:

— Այո՛, բայց . . . պ. նահանգապետ, ինչպէս գիտէք, ստամոքսս վարժուած չէ այսպիսի բաներու, — պատասխանեց ժխտականօրէն գլուխը շարժելով:

Իր աչքերը ակամայ սեւեռեցան այդ շաքարալից դրումի կտորին վրայ, իր կարմրած և հրապուրիչ խանձած կեղեւով, ու կոկորդին մէջ հաւաքուեցաւ լորձուէք, զոր վախէն չէր համարձակեր կուլ տալ, չցուցադրելու համար իր տկարութիւնը:

Է՛հ, հրամանեցէ՛ք, մի՛ ամչնաք, հաճոյակատարութեամբ կը հրաւիրէր նահանգապետը. — ես այնչափ տարի է որ դրում չեմ դրած բերանս և սակայն առամօքսս զայն կ'ընդունի:

— Չեմ կրնար, պ. նահանգապետ, հակառակ է իմ ստամոքսիս, չեմ կրնար նոյնիսկ համը նախի, պատասխանեց Տուշքօ ու ըսաւ ինքնիրեն. — «Տե՛ս որչափ ապուշ գտնուեցայ, պէտք էր առնէի»:

Եւ աւելի փորձութեան չենթարկելու համար ինքզինքը, յարգալից խոնարհութիւն մը ըրաւ ու ռմնաք բարով՝ ըսելով մեկնեցաւ:

Երբ փողոցն էր արդէն, համարձակօրէն կլլեց լորձուէքը ու կրկին սկսաւ մղադրել ինքզինքը, բռնով:

— Ապուշ եմ, ապու՛շ. փախի՛ր երբ կը հայածեն քեզ. ա՛ն եթէ կուտան քեզի, և սակայն ո՛վ դլուխ: Ու դժգոհ՝ մատովը զարկաւ գլխին:

Դրումին ակորժահամ պատառը վերադառնալէ երեւցաւ իր աչքերուն առջև, համեղ, տաքուկ, քաղցր, որուն վրայ կը տարածուէր հրապուրիչ մեղմ շողի մը:

Իրականին մէջ, եթէ կայ բան մը, որ ամենէն շատ կը սիրեմ աշխարհիս մէջ, խորոված դդումն է այդ. — սխառ խորհրդածել ինքնիրեն, մինչ գլխահակ փողոցէն կ'անցնէր:

Կ'ուտեմ զայն խողի մը պէս, բայց ի՛նչ անիծեալ անուն. դդո՛ւմ: Գրո՛ղը տանի, յիմարական . . . Գձուձ բան մը: Պիտի ըսեն. «Այսինչը, կամ այնինչը դդում կուտէ», փռնո՛ւմ զայն, անկի՛րթ մար, մէկ խօսքով՝ «խող»: Երբ որ մը գիւղ երթալու ըլլամ, դդում պիտի ուտեմ միայն, մարդոցմէ հեռու . . .

Եւ իբ հրեակալութեան մէջ նկարուեցան մի-միայն դդումներ, քաղցրահամ, ընտիր և բուրումնաւէտ:

Այդ օրուքնէ, Տօպրօ Տօպրօտուշքօֆ անհանգիստ և ջղուտ դարձաւ: Խորոված դդումին ուրուականը կը հետապնդէր զինքը: Երբ գրասենեակին մէջ նստէր աշխատելու, մտածումները կը տանջէին զինքը: Խիստ կ'ընկճուէր երբ բան մը գրելու ըլլար: Կը թուէր որ թուղթին վրայ սահող զրիչը իրեն «դդո՛ւմ, դդո՛ւմ, դդո՛ւմ, կը փախար»:

Երբ գրասենեակին մէջ կուտելու ըլլար ընկերոջ մը հետը, իսկոյն զայն «խորոված դդում» պիտի անուանէր, կամ «ինչու կը կարմրիս խորոված դդումի մը պէս», կամ «նայե՛ ինքզինքդ, խնդրե՛մ, ինչպէս զինով ես, գլուխէդ դդումի նման չողի՛ կը բարձրա-

նայ»:

Գիշերը երբ կը քնանար, դդումին չարատանջ ուրուականը կրկին կը յայտնուէր: Կ'երագէր դաշտ մը, բայց ի՛նչ դաշտ . . . երկայն, լայն, անեզր: Այդ դաշտին վրայ կը գլտորէին խորոված դդումները, որոնց իւրաքանչիւրը անուշահամ չոգիներ կ'արձակէր ու Տուշքօ կը քալէր այդ դաշտին մէջէն, կը նայէր այդ դդումներուն ու կ'ուզէր փրցնել: Իայց հաղիւ ծռած՝ դդումը կ'անհետանար: Նորէն կը քալէր դաշտին մէջէն . . . դա՛շտ, բայց ոչ դաշտ, իբր թէ ընդարձակ գրասենեակ մը, ու կը յայտնուէր խոշոր դդում մը որ իրեն կողմը կը գլտորէր, ու կը մնձնար, կը մնձնար ինչպէս եկեղեցին, և զայն ու արագընթաց քայլերով կը սահէր: Տուշքօ վախէն սարսափանալ կը փախչի ու կը փախչի, սակայն սոքերը կը կ'իջնան, կը կ'իջնան . . . իսկոյն վրայ կը համի արտառոց դդումն ու կը խոյանայ իր վրայ: Դիւանապետը ընդոստ կ'արթննայ, քրտինքի մէջ թաթխուած:

Այս երազը սկստւածէն գիշեր տանջել զինքը:

Իրիկուն մը, նահանգապետարանին գրագիրները խճիջ մը տարքած էին: Կճիճ (կիւվէճ) մը պատրաստեր էին Գալչային սրճարանը՝ ուր հաւաքուած էին զուարճանալու համար: Կճիճ յատկապէս կ'ընէր պատրաստեր էին, որպէսզի կարենան առատօրէն զինի խմել: Անշուշտ հրաւիրուած էր նաեւ մէկ դիւանա-

պետր:

Գինի՛, ճառեր, երգեր-սիրային ու հայրենասիրական. Ոչ մէկ երգ հանդիստ չթողուցին երգարանին մէջ. Յետոյ ամէն մէկը բաժակահառ մը առաջարկեց. ոմանք խմեցին կենացը պ. նահանգապետին, պայմանաւ որ «նոսմնայ». ուրիշներ՝ քաղաքին գեղեցիկ տներն համար. երրորդ մը՝ բարգաւաճմանը համար Պուլկարիոյ, պուլկար աղբին, գրասենեակին լուերուն, և այլն:

Ամենէն վերջը ոտքի ելաւ Տուշքօ, աթոռի մը վրայ կանգնեցաւ և գաւաթը բարձրացուց.

— Պարոններ, յարգելի փղովականներ, պաշտօնակիցներ, իմ սիրելի ընկերներ՝

Բայց այս միջոցին, իր մտածումներուն մէջ թախծոտ պատկերացաւ խորոված դդումը, որ անընդհատ կը հետապնդէր զինքը, գլխուն մէջ վերիվայր կ'ընէր զաղախարներու շարքը:

Տուշքօ ջանաց շարունակել, ձեռքով բռնն շարժում մը բրաւ, ցածիկ ձեղունին երկարելով, հանդիսատորապէս բռնեց զայն քանի մը վայրկեան, և աչքերը ընկերներուն յառելով՝ ոգևորւած շարունակեց.

— Հաւատար բաժինով, այսպէս ըսած. . . մասամբ մը. . . վերիվայր. . .

Բայց դդումը, վերստին չրջան կ'ընէր իր մտածում-

ներու հեղեղին մէջ. Տուշքօ բոլորովին անգոր զգացինքզինքը. . . թուլցուց իր ձեռքը, ու բանախօսի մը ձրլքերէն գուրկ՝ ընկերներուն դառնալով ըսաւ.

— Գիտե՞ք, պարոններ, աստե՛ն ասո՛ն դդում մը խորովինք ընկերովի. արժածը մեծ բան մը չէ ու կրկին զուարճանանք:

Կարճատև լռութիւն մը տիրեց. յետոյ բոլորը հուրա՛ գոչեցին, ու Գալչոյին ճաշարանը ծափահարութեանց մէջ թնդաց:

— Ընդունուա՛ծ է, ընդունուած է. . .

— Այս երեկոյ իսկ, պատասխանեց ձայն մը.

— Ընդունուա՛ծ է. . .

Ու հինգ վայրկեանի մէջ հանգանակեցին գումար մը, դդում մը գնեցին ու փռուր դրկեցին:

Տուշքօ երջանիկ խորհրդածութեանց մէջ մխրճուած էր. Ժամ մը ետք, երբ դդումը եփած էր, անիկա փափաք յայտնեց ինքնաբերաբար զայն բերելու ու գնաց. Բայց. . . ճիշտ այն պահուն երբ ափսէով կը վերադառնար, որուն վրայ կ'արձակուէր խորոված դդումի մը թոյրը, նահանգապետը իրեն հանպիպեցաւ.

— Ա՛հ, պ. Տուշքօ, ըսաւ, դուք դդում եփած էք. . . ուրախ եմ, ուրախ եմ. . . անշուշտ ձեր սոսամոքը բարեկաւուած ըլլալու է այլևս:

Տուշքօ պապանծեցաւ և չկրցաւ բառ մը արտասանել:

Երբ պզուժը իր ընկերներուն քով տարաւ, ըստորը նշմարեցին որ անիկա տագոյն էր, ինչպէս մեռել մը:

— Ի՞նչ ունիս, կը հարցնէին դարձացած:

— Տկարացա՛յ, — պատասխանեց Տուչքօ և աթոռի մը վրայ ինկաւ | Թախծոտ ու անխօս: Տխուր խորհրդածութեանց մէջ Թաղուած՝ չէր նայիր նոյնիսկ իր ընկերներուն, որոնք ախորժակով ու հաճոյքով կ'ուտէին անոյշ դրամը:

Տուչքօ՛, ա՛ռ, աղբարիկ, կը հրաւիրէին ընկերները:

— Ախորժակ չ'ունիմ, — կը պատասխանէր տըխրազին, և ուշակորոյս ու արտասուալից կ'ըսէր.

— Հիւա՛նդ եմ, շատ հիւանդ . . . պիտի մեռնիմ . . .

Ա Բ Ե Ղ Ա Ն Ե Ր Ը

Կիւրեղ Հայր Սուրբը պատկեր է անկողնին մէջ, սենեակին մութ անկիւնը անշարժ ու հազիւ կը շնչէ: Իր գլխուն վերեւ կը գտնուի սուրբի պատկեր մը՝ որուն վրայ գետեղուած կանթեղը սեղուցեր է զայն. աղօտ լոյսը կը հալածէ պատերուն վրայ, մութ ու անորոշ ստուերները իրերուն:

Մահամերձին մօտ կը հսկեն Ոնոյրիոս և Իգնատիոս արեգանները:

Դէ՛յ՝ դիմաց նստած են անոնք սեղանին մօտ, անկողնին քով, և լոբկ մնջիկ սաղմոս կը քաղեն վառ կերոնի մը առջև. իւրաքանչիւրը ատեն ատեն գաւաթ մը օղի կը լեցնէ սեղանին վրայ դրուած սև մեծ շիշէն:

Ամէն ինչ վաղուց լուս է մենաստանին մէջ:

Դուրսը սուր քամին կը փչէ, պատուհաններուն կը բախի և, դրան ետին վառող վառարանին թիթեղեայ խողովակներէն ներս թափանցելով, կ'երգէ տափօրինակ եղանակով. «Հանգո՛՛ Տէ՛ր»:

Այս թաքուն յանկերգը ակնթարթի մը մէջ կը խեղդէ քնաթաթախ և ջերմեռանդ աղթքը Իգնատիոս արեգային, որ կը մրմնջէ իր հաստ չրթունքներով.

— Տէ՛ր ողորմեա՛, Տէ՛ր ողորմեա՛ . . . Տէ՛ր . . . ողորմեա՛:

Իգնատիոս արեղան երբեմն երբեմն կ'ամրացընէ իր ձայնը՝ որ հատու և քարեղէն շշնկոցի մը նման կը տարածուի ընդարձակ սենեակին մէջ. կարծես փայտեայ մեծ գլորոցներէն կուգայ, կը բախի չորս պատերուն, դետնին, պատուհաններուն և կ'իյնայ կախուած կանթեղին վրայ, տատանելով ու ճարձատելով:

Ոնոփրիոս արեղային բարակ մարմինը, կորուսուած իր լայն վերարկուին մէջ, անշարժ կը մընայ աթոռին վրայ ինչպէս տոպրակ մը. իր գլուխը աղմուսագրքին վրայ կախուած է, սակայն շրթունքները չեն երերար և փակ են թարթիչները:

Հովը աւելի ուժգնօրէն կը բախի պատուհանին և տրամօրէն կ'երգէ վառարանին մէջ, մանկական հեռաւոր ձայներով սրունք կարծես անդենականէն կը հասնին,

Ոնոփրիոս արեղան ցնցուած՝ իր գլուխը քարձրացուց, նայեցաւ Իգնատիոս արեղային և հարցուց.

— Ի՞նչ կ'ըսես:

— Կը քնանա՞ս:

Նւ իր յօնքերուն ծայրով նայեցաւ Ոնոփրիոս արեղային:

— Ինձի այնպէս եկաւ թէ զիս կանչեցիր, ըսաւ Իգնատիոս, աչքերը շփելով:

— Այդ եղջիւրաւորները կը կանչեն քեզ, ըսաւ Ոնոփրիոս արթննալով և շարունակելով կարդար:

— Աւելի կամաց կարդա՛ - առարկեց Իգնատիոս արեղան նշանացի - հիւանդը ցուցնելով:

Ոնոփրիոս խոժուաղէմ՝ նայեցաւ իր երիտասարդ ընկերոջ և շարունակեց մըմնջել:

— Մտիկ ըրէ՛, Իգնատիոս, այդ մարդուն հոգին կ'ելլէ և դուն աղօրթի նման անոր գլխուն վերև կը տրտաւս, երկրորդ անգամ դիտել տուաւ Ոնոփրիոս:

— Եթէ կ'ելլէ, թող ելլէ, ճիշդ իր հոգու փըրկութեան համար է որ կը կարդամ: Ի՞նչ, կը կարծես որ շա՛տ անարատ է անոր հոգին: Անոր հոգին ալ քուկինիդ պէս է: Ի՞նչ որ է, աղօթենք անոր համար ալ, ըսաւ, տմարդի, Իգնատիոս արեղան:

— Է՛հ, հառաչեց Ոնոփրիոս. - մեծ արծաթասէր մըն էր: Կը կարծէր որ չալիտի մեռնի, սակայն անձամբ հնչեց:

Իգնատիոս արեղային դէմքը տրամեցաւ և մտածկոտ երևոյթ մը առաւ:

Իգնատիոս արեղան ընդհատեց իր մըմնջները: Երկարատե լուսթիւն մը տիրեց:

— Զո՛ւր, քիչ մը Զո՛ւր, աղերսեց հիւանդը, կարծես գերեզմանին մէջ ըլլար և իր ոսկրուած ձեռքը ինկաւ անկողնին վրայ, կտրատուած կտորի մը

պէս:

Երկու վանականները ստքի ելան և իրարու նայեցան: Կարծես իրար կը հարցուփորձէին իրենց ինչ ընելիքին մասին փոխադարձաբար: Իրենց ետին պատին վրայ կը նշմարուէին իրենց երկու մութ պատկերները անշարժ, կարծես հրամաններու կը սպասէին: Կանթեղը նուազեցաւ ու ժղիօրէն աւյանկարձ նորէն բռնկեցաւ: Գլքոցը խորհրդաւոր կերպով շառաչեց: Քամին բախեցաւ պատուհանին և վառարանին մէջ նորէն սկսան լսուիլ այդ հեռաւոր, մոլորուն և մանկական երգերը: Սարսափը տիրեց խուցին մէջ: Կը թուէր թէ անտեսանելի գողեր կը մազկցէին այդ պահուն և արագօրէն կը կողոպտէին:

Իգնատիոս արեղան մատը շրթներուն վրայ դնելով, ըսաւ խորհրդաւոր արտայայտութեամբ.

— Մահը հասած է:

— Ի՞նչ մը ջո՛ւր, աղերսեց դարձեալ հիւանդը և դէպի եղբայրները ուղղեց իր նայուածքս: Իր դէմքին վրայ, ալեւոր և նուազուն, նորէն խօսելու հաճոյքը և ճիգը կը նշմարուէին: Ձիւնափառ մօրուքը կը դողդղար, և շրթունքները կ'երերային: Իգնատիոս արեղան դաւաթ մը ջուր տուաւ հիւանդին: Այս վերջինը թառանչեց, իր դէմքը պատին կողմը դարձուց և մերժեց խմել:

— Խեղճը ջուր խմելու չէ վարժուած, սկսաւ

անձայն ծիծաղել Ոնոփրիոս արեղան:

Երկուքը ծռեցան անկողնին վրայ և երկար տեսն մտիկ ըրին:

— Շուռչ կ'առնէ, ըսաւ Իգնատիոս:

— Իր ճրագը մարեցաւ, ըսաւ Ոնոփրիոս, և աւելցնելէ յետոյ թէ — այս մարդը քիչ թէ շատ դրամ ունէր — յատկանշանօրէն նայեցաւ Իգնատիոս արեղային:

— Ունէ՛ր, հաւաստեց Իգնատիոս մտածկոտ:

Ոնոփրիոս կախուեցաւ անոր ականջն ի վար և ըսաւ մեղմօրէն.

— Ձե՞նք կրնար ձեռք անցընել:

— Թող մեռնի՛, պատասխանեց Իգնատիոս և մաաք բերնին դրաւ:

Երկուքը նստան դարձեալ տեղանին շուրջ: Իգնատիոս արեղան սկսաւ կարդալ, իսկ Ոնոփրիոս արեղան գլուխը ձեռքին տարաւ և մտմտութի մէջ ինկաւ:

Ուղիւն մէջ նորէն կը լսուէր կարդացող շրթունքներու խորհրդաւոր փափսուքը: Ստուերները կրկին անհանդարտօրէն որմերուն վրայ կը թռչտէին, քամին կը վերսկսէր հեծեծել վառարանին մէջ:

Աս ի՞նչ երկար գիշեր եղա՛ւ, հառաչեց Ոնոփրիոս արեղան, ի՞նչպէս պիտի անցընենք:

— Ա՛լ յոգնեցայ, դիտեց Իգնատիոս առդմոտաշիրքը դոցելով, և ձեռք առաւ խաղին թուղթերը,

որոնք անդանին վրայ դրուած էին:

— Խաղա՞նք:

— Ա՛հ, ձեռուընկերու՛ր ծափեց Իգնատիոս արեղան,
բայց ինչո՞ւ լուռ կեցեր էի՞ր մինչև հիմա:
Եւ ժպտեցաւ:

Ոնոխրիոս մէյմէկ գաւաթ, օղի լեցուց և խա-
ղին թուղթերը նետեց:

— Կարէ՛ . . .

Իգնատիոս հանգրիծեց իր լայն վերարկուին թե-
զանիքները և առաւ թուղթերը:

Վանկան խոր լուռութեան մէջ կը լսուէին մը-
ռնչիւնները խաղացողներուն և բախումները թուղ-
թերուն, որոնք փոթորիկէն առաջ տեղացող անձրեւի
կաթիլներուն պէս կը շաչէին մերկ անդանին վրայ:
Բամին աւելի ուժգնութեամբ կը հեծէր պատուհանին
մէջ: Այդ անտեսանելի խեղճուկ ձայնը ակսան վեր-
երգել վառարանին մէջ իրենց «Հանդո Տէր՝ը, Իրենց
ձայնը կը տարածուէին, կը հարցուփորձէին ու կը
մարէին, ինչպէս թաղման երգ մը ամայի գերեզման-
ներուն վրայ:

— Զո՛ւր, քիչ մը Զո՛ւր, կ'աղերսէր մահամերձը
նուազած ձայնով մը:

Բայց եղբայրները օղիէն արբշիտ և խաղին մէջ
խորատուգուած, չէին լսեր զինքը:

— Զո՛ւր, կրկնեց Կիւրեղ Հայր Սուրբը, և իր ձայ-

նին մէջ մահէն յաղթահար, գերմարդկային ճիգի մը սար-
սափը թնդաց: Բարձին վրայէն վերցուց իր ալեոք դը-
լուխը, որ կրկին ինկաւ իբրեւ թէ կտրատուած ըլլար:
— Լմնցա՛ւ, ըսին եղբայրները, ձգեալով թուղ-
թերը և միաժամանակ ոտքի ելլելով, ինքնաշարժ մե-
քնաներու պէս:

Եւ երբոր անոր մօտեցան, իրարու բաներ մը փոս-
փրոսցին և սկսան խուզարկել բարձին տակը: Ու սա-
թէ թանկարժէք ծխափող մը հանեցին:

— Ա՛խ, հառաչեց Ոնոխրիոս արեղան զայն դիտե-
լով. — Իգնատիո՛ս, ինձի տուր ատիկա:

— Ո՛չ, ես գտայ զայն:

— Դու ծխող չես, ինչպէս ես:

— Հոգ չէ՛:

Եւ Իգնատիոս զայն իր պատմութեանին գրպանը
խոթեց:

— Կեցի՛ր . . . քա՛կը . . .

Երկուքը մօտեցան սեղանի մոմին և անհամբեր
սկսան խուզարկել կաշիէ քսակը:

— Մէկ, երկու, երեք . . . քսան նափօլէոն:

— Ըսել է թէ տասնական:

— Դեռ փնտռե՞նք:

— Հերիք է:

Երկուքը նստան դարձեալ սեղանին քով:

— Ի՛նչ երկար գիշեր, քրթմնջեց Իգնատիոս

խաչակնքելով:

— Նեոէ՛ թուղթերը:

— Ի՞մ կարգս է:

— Բուկդ . . .

Նորէն սկսան խաղալ:

Սակայն գիշերը կը յառաջանար մութ, լուռ եւ ծածուկ, կը յառաջանար աննշմարելի, անդորր ու հեշտառան: Դուրսը քամին դադրեցաւ կարծեա: Խուցին պատուհաններէն առտուան աղօտ լոյսը ներս թափանցեց և երկու վանականները գտաւ խորասոյգ՝ խաղի մէջ, կանթեղը մարած էր մեռելին գլխուն վերև:

Ս Բ Ա Ս Ի Ն Բ Լ ՈՒ Ր Ը

Զաքար պապիկ կը քալէ յամբընթաց, ու իր շալակին վրայ կանգուն բռնած է դեռաւոր Մօնքոն: Պզտիկն իր վախժանքները փաթթած է անոր պարանոցին շուրջ, ու անգոր կերպով թուլցուցած է ինքզինքը: Բրտինքի ակօսներ կ'երկարին ծերունիին մըրկած դէմքին վրայ ու կը թրջեն պրկումէն ճնշուած պարանոցը: Մօնքոնին պզտիկ ձեռքերը գայն կը խեղճեն ու աշխատէ կը նեղեն, որ իր աչքերուն առջև կը յածին արիւնազանդ ամպեր, սակայն ան կը քալէ յամբընթաց, ու խնամքով բռնած է իր բեռը:

Արեւը մարը կը մտնէ այլևս: Զորաքին, բուրումնաւէտ մարդաբաններէն, դալարադեղ դաշտերու մէջէն, մացառներու և մութ անտառներու ետին — որոնք կը տարածուին հեռուն —, գաղտնախորհուրդ և շրջահայեաց շնչառութեամբ կը լրտեսէ գիշերը:

Դարձեալ մարդիկ մարդիկ . . . Ամէն կողմերէ, բոլոր ճամբաներէն մարդեր կուգան մէկմէկու ետեւէ կը հասնին իրարու, կը մեկնին դէպի այն դերձուկ ու սրածայր գազաթով բլուրը, զոր Զաքար պապիկ վաղուց գիտէ թէ Սբաթին բլուրն է: Բլուրին դադաթին վրայ կը նշմարուի ոտազարդ վաղնջուց կաղնիին, ու փոքրիկ սպիտակադոյն մատուռ մը՝ անոր ատուններ: Բլրան գլխաւոր կողերուն վրայ խոնուած

է բաղժութիւն մը, մըջիւններու նման: Զաքար պա-
պիկ կը դիտէ ու կը զարմանայ: Ո՛րքէ հաւաքուե-
ցաւ այս բաղժութիւնը, հո՛ւ՛ք: Կառքերով, ձիերով,
հետիոտն, հեռուէն և մօտէն, ամէն կողմերէ մարդիկ
կուգան ու կ'արտորան դէպի գաղաթը: Եւ ինչե՛ր,
ինչե՛ր չկան անոնց մէջ: Ոմանք չքաւոր, ցնցոտիներ-
ով, մերկացած միսերով, ուրիշներ՝ հարուստ, նոր-
լաթեր հագած: Ու ամէնքը մէյմէկ հիւանդութեան և
բուժումի մէյմէկ յոյս կը կրեն: Ոմանք ջախջախուած
մէջքերով՝ օձերու պէս կը սողան, ուրիշներ անթա-
ցուպերով, երրորդ մը՝ մարմնին վրայ կեղտոտ վէր-
քէրով, կոյրե՛ր, հաշմանդամե՛ր: . .

— Պապի՛, ո՛ր կ'երթայ այս բաղժութիւնը,
հարցուց հիւանդկախ Մօնքոն:

— Բոլորը հո՛ն կ'երթան, որդեակ:

— Բոլորն ալ հիւանդ են, պապի՛:

— Արար աշխարհը հիւանդ է, որդեակ: Ոմանք
այոյնչ՝ ուրիշներ ալ այոյնչ բանէն: Զկայ քաջառողջ
մարդ աշխարհի վրայ: Կը նայիս մարմինը երկաթեայ է,
խսկ հոգին փտած:

Գաղաթէն, մեղմանայ, լսուեցաւ եկեղեցիին դօ-
ղանջիւնը փայտեայ կոշնակին, ու օրհնէքի մը հան-
դոյն տարածուեցաւ համակ կանաչադարդ շրջակա-
ները, յոյսեր ցանկով:

Զաքար պապիկ յոգնարեկ՝ նստաւ ճամբուն եզեր-

քը ու հառաչեց:

— Խաչակնքէ՛՛ որդեակ՛կ:

Մօնքոն իր ձեռքերը հեռացուց պապիկին պարա-
նոցէն՝ ու երկուքը միաժամանակ երկարօրէն խաչա-
կընքեցին, նստած կանաչադարդ դաւարիքին վրայ
ճամբուն եզերքը:

— Պապի՛, քալել կ'ուզեմ քիչ մը:

— Քիչ մը տկար ես, տղա՛ս, յոգնիս պիտի:

— Քալել կ'ուզեմ, պապի՛, - պնդեց Մօնքոն
արտասուելից:

Զաքար պապիկ խնամքով վերցուց դայն ու ձեռ-
քէն բռնելով, ճամբայ ինկան կրկին: Մօնքօ, տասն
տարու տղեկ, հիւանդ և տխուղ որբ, իր սքապիկին
քովէն կը քալէր, որպէս ստուեր: Իր տմոյն, ազազուն
դէմքին վրայ կը նշմարուէին մեծ՝ կապոյտ երակներ:
Սաքերը տկարութենէն կը կթոտէին, ձեռքերը կախուած
էին շիղբերու պէս, իր մեծղի աչքերը, անոնիօրէն բաց-
ուած, կը դառնային ամենուրեք ու գորովալից զար-
մանքով մերթ կը հետապնդէին արտոյտը, որ դայ-
լայիկներով կը սաւառնէր երկինքին տակ, մերթ մե-
ծարաջ աղաւնիները, որոնք աներևույթ կ'ըլլային գի-
շերային պայծառութեան մէջ, դէպի արեւմուտքի խա-
ւարամած անտառը, մերթ ոսկեգոյն ճանճիկները՝ ու-
րա՛ք ջուրի կաթիլներու պէս կը ցայտէին օդին մէջ:

Զաքար պապիկ բոլորովին դանդաղ կը քալէր:

չյոգնեցնելու համար փոքրիկը, սակայն երբ տեսաւ թէ սկսած էր տարածամիլ ու բազմութիւնը կը նուազէր ճամբաներուն վրայ, կրկին շալակէն առաւ զայն ու աւելի արագընթաց սկսաւ քալել:

Բլրան կատարին վրայ մարդկային ստուերներ կը նշմարուէին աննպատակ, իբրեւ ուղեկորոյթներ:

— Մարդիկը տեղ կը փնտռեն այլեւ, ուշացանք, որդեկա՛կ, — բաւ ծերունին:

— Աստուած պապան կանո՞ւ լի պիտի իջնէ այն տեղը, պապի՛, — հարցուց գեռատի Մօնքոն:

— Ի՞նչպէս թէ կանուխ: Ան պիտի սպասէ որ դան ամենքը, որոնք ճամբայ են ելեր: Որովհետեւ կան հեռաւոր տեղերէ ալ, կան հաշմանդամներ, կոյրեր, անյարթներ՝ որոնք ճամբան չեն գիտեր, դուցէ ուէ մէկը մոլորի . . . Երբոր ամենքը ժողովուրին ու ներհեն, Աստուած պապան պիտի կանչէ փոքրիկ հրեշտակ մը իրեն բերելու անթացուպը, ու պիտի ըսէ անոր. «Ո՛հ»: Պիտի գլորին անխօս, հո՛ն վերէն, ասողերու ընդմէջէն, ու յուշիկ յուշիկ պիտի իջնեն վար: Պիտի խառնուի Աստուած պապան այս ժողովուրդին մէջ, կամացուկ, ոչ ոք-դայն պիտի լսէ ու տեսնէ, և բժշկութիւն պիտի ըսէ բոլորին համար: Յետոյ կամաց կամաց, ինչպէս որ եկեր է, պիտի բարձրանայ վեր ու երկինք պիտի երթայ, ինչպէս ատենօք համբարձեր է լեռան վրայ, ճիշդ այս միեւնոյն վաղուան օրը — Համբարձման

առնին:

— Բալար հիւանդները պիտի աղէկնան արդեօք, պապի՛:

— Բոլո՛րը, բոլորը, պատասխանեց Չաքար պապիկ խոր հաւատառմով: Գուցէ հիմա, դուցէ տարի մը ետք, հինգ տարի, տասը տարի ետք . . . Ո՛վ որ կը հաւատայ, պիտի փրկուի:

Փոքրիկ Մօնքոն մտիկ կ'ընէր իր պապիկին խօսքերը խորախորհուրդ, ջերմ հաւատքով տոգորուն և հակառակ դանտնք չհասնալուն, իր հոգին կը լուսազարդուէր ու կը ջերմանար: Անիկա պապիկին ուսին վրայ դրաւ իր աժդոյն դէմքը, աչքերը յառեց բլուրին բարձրիկ՝ փայտակերո խաչին ու խորհրդածեց. — Բոլո՛րը, բոլորը պիտի աղէկնան . . . Ոմանք հիմա, ուրիշներ ալ հինգ տարի ետք . . . Ինչո՞ւ, երբոր Աստուած մարդոց առողջութիւն կը պարգեւէ, անմիջապէս չի պարգեւեր դայն . . . որ պէտքի, վաղը, բոլորը վերադառնան առողջ: Ահաւասի՛կ, Չաքար պապիկը չարաչար յոգնեցաւ հոս բերելու համար դայն, իսկ ան՝ տասը տարի ետք աղէկնայ թերեւ: Ո՛չ: Մօնքոն այս գիշեր իսկ կ'ուզէ առողջանալ, որպէսզի՛ վաղը վերադառնայ քաջառողջ, մարդերուն վրայ ցտակելու, ծաղիկներ քաղելու, թիթեռնիկներ հալածելու և գնդակ խաղալու համար միւս աղոց հետ երբէ՛ն, երբէ՛ն ի վեր գնդակ չէ խա-

դացեր ան՝ Ա'խ, որքան իր հոգին խաղալ կ'ուզէր հիմա:

— Բայց, պիտի գտնուին արդեօք այնպիսիներ՝ որ աղէկնան տասը տարի յետոյ, պապի՛, — հարցուց Մօնքոն անակնկալօրէն:

— Կամք Տեառն, որդի՛. Կարելի է և քսան տարի յետոյ, — պատասխանեց Զաքար պապիկ խորախորհուրդ ու հառաչեց:

Մօնքոն վերադառնալով խորհրդածութիւններու մէջ ինկաւ: Բա՛ն տարի յետոյ, վատոյժ տղիկին մանկական ուղեղը չի կրնար ըմբռնել ասիկա, և իր անազարտ հոգիին վրայ — յոյսերո՛վ ու խիստերով առլըցուն —, կ'իյնայ ստուերը յուսախաբութեան: Եթէ դիտնար, ան պիտի ուզէր իր պապիկէն ասօթօրին տանիլ զինքը . . . : Ստուգիւ, ամենքը կ'ըսեն որ բըժիշկը շատ դժուար կ'ուզէ եղեր, բայց եթէ աղաչելու ըլլա՞ս, քիչով ալ կարելի է գոհացնել զինքը:

— Զէ՛ որ բժիշկները կրնան մէկէն ի մէկ առողջացնել, պապի, հարցուց Մօնքոն վերստին:

— Բժիշկը ինչ կրնայ ընել առանց Աստուծոյ հաճութեան, պատասխանեց Զաքար պապիկ, ու տիրաբար յանդիմանեց քիչիկ մը. — Նայէ՛, ինչե՛ր կը խօսիս ինձի:

Մօնքոն չպատասխանեց:

Զաքար պապիկ լռիկ մնջիկ և դժուարութեամբ

կը քալէր բլուրին նեղ ճամբէն, ու քրթիւնքի դիմէր մէկմէկու ետեւէ կ'ակօսեն անոր դէմքը:

Երբ գագաթը հասան, իրիկուն եղած էր արդէն: Աստղեր կը սփռուէին երկինքին վրայ, իրարու մօտիկ, ոչ մէկ ատենուան պէտք Անոնց խաղաղիկ ու ապշեցուցիչ շողքը դէպի երկիր կը մղէր աղջամուղջը և Մօնքոն, բացի մօտակայ գագաթներու քնկոտ ըստուերներէն ո՛չ անտառը կրնար տեսնել, ո՛չ դաշտը, ո՛չ գիւղը, ոչ ալ ճամբան՝ ուրկէ իրենք եկեր էին: Իր պապիկը փշուտքներէն ցախ և խուլ կը հաւաքէր կրակի համար, մինչդեռ ինքը անոր շուրջը կը գառնար, մութին մէջ կը դիտէր սարսափով, ու տեսակ մը խորհրդաւոր երկիւղով կը համակուէր իր հոգին: Մատուռին փաքրիկ լուսամուտը, կայծկլտուն աչքի մը հանգոյն, մութին մէջ կը նայէր անշարժ ու սարսափազեցիկ, իսկ սաստիկտ կաղնիին ստուերանկարը իր մօտ կը կենար բաց աչքերով վիթխարի ու զազրատեսիլ արջի մը պէս: Մութին մէջ կը նըշմարուէին անխօս ու խորհրդաւոր մարդկային ըստուերներ, զերդ ուրուականներ, որոնք յանկարծ կը բուսնէին հոգին վրայ ու կրկին կը թաղուէին անոր մէջ: Ասդին անդին վառ էին կրակներ և անոնց շուրջ կը լսուէին հատուկոտոր խօսակցութիւններ, երկարատե՛ւ, խորին ու կոկնադին հեծեծանքներ, որոնց պատճառով կը տնկուէին մագերը դեռատի

Մօնքոյին: Աղջամուղլին մէջ, անորոշ տեղէ մը, կանացի խուլ ձայն մը կը հնծէր, երդի մը հանգոյն.

— Մայրի՛կ, մայրի՛կ, վերցուր զիս, անուշի՛կ մայրիկ . . . կը մեռնի՛մ կոր . . .

— Պապի՛, հեծկլտաց Մօնքոն ու փաթթուեցաւ ծերունիին ծունկերուն, որ կ'արծարծէր կրակը:

— Մի՛ վախ՛աւ, որդի՛, մի՛ վախ՛աւ, ու պապիկը շայնց գայն:

Երբ բնթրեցին, Զաքար պապիկ աղէկ մը բուրդէ հաստ վերարկուին մէջ պարուրեց Մօնքոն, ու երկուքը պառկեցան իրարու քով, պլպլացող կրակին մօտիկ:

Մօնքոյին քունը չէր տաներ: Անիկա մօտիկ կ'ընէր հատուկոտոր խօսակցութիւնները մարդոց, որոնք պառկած էին մօա՛յլ ու անշարժ, մեռելներու պէս, կրակներուն շուրջը. մօտիկ կ'ընէր խորին հանաչանքները հիւանդներուն, ու իր մտքին մէջ կը պատկերանար գիւղին եկեղեցիին մեծ սրբանկարը, ուր կ'երեւայ վերջին դատաստանի գեհնը, սատանաներով, մեղաւորներով, որոնց վրայ անարկու զօրութեամբ ամպերու մէջէն կը թռչի Աստուած պապան, մե՛ծ ու սրտմտած, գլխուն ոսկի պսակով:

— Պապի՛, ե՞րբ պիտի գայ վերջին դատաստանը, — հարցուց փոքրիկ Մօնքոն:

— Ինչ ըսի՛ր, — ձայնեց Զաքար պապիկ:

— Վերջին դատաստանը . . .

— Օ՛ն, օ՛ն, քնացի՛ր որդեակ, — պատասխանեց ծերունին քնաթաթախ, ու վերստին սկսաւ խորդալ:

Մօնքոն ծածկոցը գլխէն նետեց, կռնակի վրայ դարձաւ և սկսաւ երկինքը դիտել: Անոր վրայ, իրարու մօտիկ, կը փայլէին փոքրիկ աստղեր, գողտր ու սիրուն, մանկական վառվռուն աչուկներու պէս: Մօնքոն զանոնք կը դիտէ ժպտաղէմ, ու իր մատղաշ սիրտը կը լեցուի հրճուանքով, հանդարտ և հեղինչպէս իրենց շողիւնը: Անիկա չպիտի քնանայ, պիտի ոպատէ աննկելու թէ ինչպէ՛ս այդ գեղեցիկ աստղերուն ընդմէջէն պիտի երեւայ Աստուած պապան փոքրիկ հրեշտակին հետ միասին և թէ ինչպէ՛ս պիտի դուրին երկիրն ի վար: Մօնքոյին երեւակայութիւնը կը տեսնէ այլեւս այս ամենալոյս բուժիչը — Աստուած պապան, Մե՛ծ, է՛յ, շա՛տ մեծ, կ'իջնէ ան երկինքէն, երկայն, բոսորագոյն զգեստներով, ձեռքին խաչ ու գլխուն օսկի պսակով, եկեղեցիին մէջի պատկերին յար և նման: Անոր ետեւէն փոքրիկ հրեշտակ մը իրեն կը բերէ անթացուպը, ու ան հպարտօրէն կը դիտէ շուրջի տղաները, ինչպէ՛ս տէրտէրին Յեքոն, երբ ժամերգութեան միջոցին կը խնկարկէ իր հօրը առջև:

Յանկարծ Մօնքոյին վրայ գէշութիւն մը եկաւ: Սուր սարսուռներ սահեցան մարմնին վրայէն,

դու խը դարձաւ: Սե խանձարուր մը ինկաւ աչքերուն վրայ, երկրորդ, երրորդ, չորրորդ խանձարուր մը ևս ինկաւ: Անիկա ուղեց պապիկը կանչել, բայց սե խանձարուրները սկսան մէկմէկու ետեւէ անհետանալ, ու անիկա գոհ էր, զուարթ, կարծես մէկը մեղմօրէն կ'օրօրէր զինքը: Ան կը բանայ աչքերը ու կը տեսնէ թէ ինչպէ՞ս երկինքն ու աստղերը վե՛ր, շա՛տ վեր են բարձրացեր . . . փոքրիկ աստղ մը անջատուեցաւ երկինքէն ու զլորեցաւ երկիրն ի վար: Շողաց, շողշողաց: Երկինքը բացուեցաւ և Աստուած պապան ոսկի պսակը գլխուն, խոյացաւ դէպի երկիր, շիտա՛կ Մօնքոյին կողմը . . . Որքա՛ն անուշիկ, որքա՛ն բարի ծերունի է Աստուած պապան: Երբ իջաւ վար, բռնեց Մօնքոյին ձեռքէն ու ըսաւ անոր. «Առողջացի՛ր ու հետեւէ՛ ինձի, մօրդ քով տանիմ քեզ»: Մօնքոն բնաւ տեսած չէ իր մայրը . . . Անիկա դէպի երկինք կը մեկնի Աստուած պապային հետ: Զորսդին այնքա՛ն լայնատարած է, այնքա՛ն զեղեցիկ . . .

Տեղէ մը կը լսուին երգեր, պղնձեայ դանդակիկներու նման զողողումն: Մօնքոն կ'երթայ Աստուած պապային հետ և գոհ է, գոհ ու զուարթ, որ պիտի տեսնէ իր մայրը . . . Ահաւասի՛կ, վե՛ր, աւելի վեր բարձրացած են իրենք. երկիրը բաւական հեռու մնաց . . .

— Մայրի՛կ, — պոռաց ան առաջին անգամ, — մայրի՛կ. եւ այս բառը այնքա՛ն քաղցր, սիրելի հընչեց իրեն: Իր հոգին տաքցաւ անկէ և ինքը առո՛ղջ ու զուարթ բռնած է Աստուած պապային ձեռքէն:

Կանուխ, արեւածաղէն առաջ, Զաքար պապիկ արթնցաւ ու չորսդին նայեցաւ: Աղջամուղջին մէջ, ըլրան բոլոր ճամբաներուն վրայ, զառիթափերուն և քարքարուտներուն վրայ, մարդիկ կը փախչէին դէպի վար, խենթերու պէս: Այրե՛ր, կիներ՛, տղաներ՛, կոյրեր, հաշմանդամներ, ոմանք անթաղուպերով, ուրիշներ՝ ձեռքերով, կառքերով, ձիերով, — բոլորը փախուստ կուտային ու կ'աներեւութանային աւրուականներու պէս:

Զաքար պապիկ զգաց, որ ըստ սովորութեան, արեւածաղին պէտք է հոսկէ փախչիլ, թողնելու համար հիւանդութիւնը: Ու ան հրեց Մօնքոն.

— Մօնքօ՛, որդեա՛կ . . . ելի՛ր, զաւա՛կս . . .

Բայց, Մօնքոն պառկած էր կոնակի վրայ անշարժ և փայտացած, դէմքը դէպի երկինք դարձած, մեղմիկ փակուած աչքերով: Մանկական թեթեւ և սխրալի ժպիտ մը սառած էր անոր շրթներուն վրայ:

Անիկա վերն էր այլեւս, մօրկան զողը:

Տ Ն Ա Ն Կ

Ամբասն այս տխուր օրը, որ լուսացաւ անարեւ եւ մռայլ, անհամար եւ տխրադին վախճան՝ մը ունեցաւ։ Երեկոյեան աղջամուղջը խտացուց երանագոյն մշուշը՝ որ ամբողջ օրը կը ծածկէր քաղաքը եւ անրդ-գալի կերպով կը տարածուէր ձիւնապատ եւ քարա-ցած գետնին վրայ։ Սակայն, աղմկալի քաղաքին փողոցներուն մէջ, կարծես, ժխորը աւելի եւս կ'ա-ւելնար, եւ ճրագալոյցին ամայութիւնը կ'արծարծէր։

Մարդիկ աւելի կ'արտոքային եւ յատկանշօրէն կը նայէին իրարու, տօնական այս երեւոյթին տոնն։ Կոխկոտուած եւ սառն ձիւնին վրայ եղնիկներ առ-դին անդին կը վազվառէին, եւ ցրտաշունչ օդին մէջ ներդաշնակ եւ զմայլելի կ'արծազանդէին անոնց բո-ժածներն ու սպալաշիւնը, որ զուարթօրէն եւ հեշ-տօրէն կը կորսուէր ժխորին եւ մշուշին մէջ։

Մարինքով իձա իր կապելային զործանեղանին առջև կեցած՝ կ'ունկնդրէր երկու ստիկաններուն, որոնք յոտնկայս օդի կը խմէին եւ արծակուրդի մա-սին կը խօսէին։

— Հիմայ տօն է, տիկին, եւ ամէն մարդ պէտք է երթայ իր գաւազները տեսնելու . . . է՛ վերջա-պէս, որո՞ւն համար է մեր այս ծառայութիւնը, կ'ըսէր իրենցմէ մէկը՝ վեր ուղորելով իր երկար-

պիսերը։

Պէտք է, պէտք է, կը պատասխանէր Մարինքօ-վիձա կարմրայտ եւ յատկանշական, ինչպէս միշտ։

— Մարդկութիւն է, դիտե՛ս, ըսաւ ստիկանը եւ սգեւորուած թքաւ։

Այս միջոցին դուռը բացուեցաւ եւ սեմին վրայ երկիւղալից երեւցաւ մօրուանի, խոշոր ու ցնցոտա-ւոր կերպարանքը երեսնամեայ մարդու մը։ Դուրսը ծածկուած էր դեղին՝ պատառառուն կնիզուղի մը մէջ։

Մեղմօրէն դուռը գոցեց իր ետեւէն, խոնարհու-թիւն մը ըրաւ Մարինքովիձային, ձեռքերը խաչա-ձեւեց եւ ոտքի վրայ սպասեց։

— Ա՛հ, ա՛հ, դուն դարձեալ եկար, նիկօլա, բա-ցազանչեց Մարինքովիձա գայրոյթով եւ հպարտօրէն դուրսը ընկողմանեց իր մսուտ պարանոցին մէջ։

— Է՛հ, դարձեալ, հապա՛ . . . պատասխանեց ցնցոտադեատ այցելու եւ յառաջացաւ։

— Դարձեալ, ա՛հ։ Բեզի՛ չ'ըսի՞ միթէ որ հեռանա-սակէ . . . հասկցա՛ր։ Վաղը Ծ՛նունդ է . . . կապե-լաս պիտի գոցեմ ու տունս պիտի երթամ գաւազներու քով։

— Բայց ես ո՛ր երթամ, ըսաւ բրտօրէն աղքատը եւ երերալով յառաջացաւ։ Մեծ դժուարութեամբ նստա-ւթոռին վրայ, վառարանին քով եւ դուրսը ծռեց։

Կապելան ցած, անշուք եւ դարշահոտ էր, ճրագը

աղօսեալ և դէշ կերպով կը լուսաւորէր: Վատարանը պաղ էր:

— Պօք հասկցի՛ր և կորի՛ր . . . Չկայ մէկը որ ծառայէ քեզի . . . իմաց՝ար, ըսաւ Մարինքօվիձա արտօմտած:

— Չեմ ուզեր որ մէկը ծառայէ ինծի, պատասխանեց Նիկօլա . . . Թո՛ղ որ առանձինն խմեմ հոս . . . Խմե՛մ, յետոյ պառկեմ աւ մեռնիմ . . . : Այն տոնն կանչէ՛ շուները, թող գան զիս քաշկռտեն ճամբուն վրայ և ուտեն իմացա՛ր, ո՛վ խռփած պչրուհի:

Նիկօլա զարկաւ սեղանին վրայ և հայհոյեց:

— Ելի՛ր, կորի՛ր ասկէ, կ'ըսեմ քեզի, պոռաց արհամարհանքով Մարինքօվիձա՝ ըսելով, կը գանիմ այլևս նայելու անոր երեսը, միշտ հոս, միշտ հոս . . .

— Չպիտի երթամ, պատասխանեց գինովը: Ո՛ւր երթամ . . . Ես տուն չ'ունիմ . . . Եւ դուք կը դանիք ինձմէ, բայց նորէն չ'ունիմ երթալիք տեղ մը:

— Քեզի լաւ տուն մը կը դանես բարեկամ, ի՞նչ կը պոռաս այդպէս, — ըսաւ ոտիկաններէն մէկը:

— Դուն լռէ՛, ոտիկա՛ն, չ'ըլլայ որ խօսիս: Ես տուն չ'ունիմ . . . Ունէի, սակայն հիմայ չ'ունիմ, Վաղը Ծնունդ է . . . Եւ այս զիշեր ես իրաւունք ունիմ . . . չոր տեղ մը պառկելու . . . Եւ դուք կը վռնտէք զիս . . . Դուն ըսէ՛ ինծի, բարեկամ՝ մս, ո՞ր տեղը ծնաւ Բրիտոս . . . Ա՛հ, ո՛չ ապա-

քէն աղքատ խաշնարածին խրճիթին մէջ . . . Կ'ուզեմ տանիքին տակ տեղ մը կծկուել: Ես պիտի մնամ այստեղ . . . Ես պատուաւոր մարդ եմ, աւագակ չեմ: Հո՛ս վատնած եմ բոլոր դրամս, ուստի հոս պիտի մնամ:

— Պատուոյ խօսքեր մի՛ ըներ բարեկամ, ելի՛ր դնա՛, քանի անուշութեամբ կ'ըսեն քեզի, ըսաւ Մարինքօվիձա:

— Չպիտի երթամ, չպիտի երթամ, չպիտի երթամ, օրօրեց իր արրած գլուխը Նիկօլա:

Ուտիկանը արմուկէն հրեց:

— Օ՛ն, բարեկամս, ելի՛ր դնա՛:

— Ձեզի ըսի . . . Տուն չ'ունիմ: Ես ո՛ւր կէջլլալս չեմ գիտեր:

— Բարեկամներ գտի՛ր քեզի, վաղը Ծնունդ է: Ի՛նչպէս առանձին ասանկ:

— Աղքատը բարեկամներ չ'ունենար, աղքատի՛կա: Ոչ ոք կը սիրէ զայն . . . Ան ալ փոխադարձաբար չի սիրեր մարդիկը . . . Մարինքօվիձա՛, գինի տուր ինծի . . . :

— Թոյն ալ չեմ տար քեզի . . . Կորի՛ր . . .

— Դրամ ունեցած ժամանակս կուտայիր . . . Ամէն ինչ կուտայիր, խռփած պչրուհի: Հիմայ դրամ չ'ունիմ, կը վռնտես զիս . . . :

Նիկօլա ոտքի ելաւ, ձեռքիւր գրպանները դրաւ

և գէպի գործասեղանը գնաց:

— Գինի կ'ուզեմ, գինի:

— Մի՛ պոռպռար, բաւ ուտիկանը:

— Լոէ՛ դուն . . . Լոէ՛: Գնա՛, քառորդ քաշ

խոզանարպ գինէ ու տունդ տար, որպէսզի կնիկդ, տղաքներդ և դուն քիչ մը պարարտանաք, յետոյ փողոցներուն մէջ քիչ մը կեցի՛ր, պատուաւոր մարդոց աչքերուն մէջ նայե՛, որ հօրենական ստացուածքդ գողցած չ'ըլլան . . . Ես տուն չ'ունիմ, բարեկա՛մ: Եւ դուն իրաւունք չ'ունիս ինծի դպչելու:

— Դո՛ւրս ել, պոռաց ուտիկանը:

— Ե՛ս . . . կո՛ւ:

Նիկօլա ձեռքերը գրպանէն հանեց և կուրծքին դարկաւ:

Ուտիկանը զայն բռնեց և գէպի դուռը հրեց: Կարճատեւ մաքառումէ վերջ, Նիկօլա փողոցներուն մէջ հայնոյելով կ'անհետանար խաւարին մէջ:

* *

Ժամը 12ին ատենները, երբոր ծնաւ Բրիտան և քաղաքը թնդաց զանգակներու հանդիսաւոր դանչիւնէն, Նիկօլա նորէն կը նրէր դուռը փակ և ամայի կապելային, գոչելով.

— Երդիք տուէ՛ք ինծի, ո՛վ անիծեալ մարդիկ . . . Բրիտանոս ծնաւ . . . :

ՏԻՂՄ

Այդ առաւօտ, ուսուցիչ Նիկօլա Նօնին դարձեալ անհանգիստ արթնցաւ: Գլուխը վերատին ծանրաբեկ էր. սննեակին առարկաները, չորս պատերուն հետ մէկտեղ, իր աչքերուն առջև կը յածէին դարձեալ և տեսակ մը խաւարամած անդունդի մը մէջ կ'առաջնորդէին զինքը: Յաւատանջ ոսկրազօղները կը կթտտէին և մարմինը թեւ թեւ դանազան մասերու բաժնուած էր: Բերնին մէջ, լեզի և անհամ շողիք մը կը զոյանար և պփղալի բան մը կարծես կը լուծուէր ոտամոքսին մէջ:

Երէկ իրիկուն, պառկած միջոցին, այնքա՛ն քաշառողջ և առոյգ կը զգար ինքզինքը:

Նօնին, ի սկզբան, կարեւորութիւն չ'ընծայեց իր այս անհանգստութեան, վասնզի՝ խորհեցաւ թէ խըմեկէն է. Սակայն, երբ յիշեց թէ՛ ամբողջ օրն ու գիշերը բան մը չէր խմած, համակուեցաւ երկիւղով մը:

— Ի՛նչ պիտի ըլլայ ասիկա, — խորհեցաւ ինքնիրեն: — Չե՛մ մեռնիր արդեօք: Մահը, երբեմն, այնքա՛ն անմոտէն ու յանկարծակի կուգայ: Եւ, ձեռքը սրտին վրայ դրած՝ ջանաց զիտնալ թէ կը բաբախէ՛ր դեռ:

— Մէկ . . . երկու . . . երեք, — համրեց բաբախումներն անոր:

— Չորս . . . չորս . . . չորս, — կը սպասէր լսել ան, սակայն՝ սիրտը չ'արտադրեց չորրորդ դարկը։ Ուսուցիչը դեպք, որ սիրտը կը դադրէր այլեւս բարակելէ։

— Կը մեռնի՞մ, այո՛, կը մեռնի՞մ, — վերստին խորհեցաւ ան։ Ու կռնակի վրայ պառկած՝ արմուկներուն կռթնեցաւ շուտափոյթ, ճիգըրաւ ոտքի ելլելու և աչքերը դրան յառելով, գոչեց սարսափահար։

— Օգնութիւն։

Չայնը, սակայն, նուազուն և անզօր, կոկորդիւն մէջ խեղդուեցաւ։ Իբրեւ սրտակնէք, խուլ և դժպիշ բան մը թնդաց սենեակին մէջ։ Իր սեփական ձայնին թնդիւնը անհարազատ, արտաուոց և ծիծաղելի թուեցաւ իրեն։ Ուսուցիչը նայեցաւ չորսդին, պատուհանէն դիտեց — որուն մէջէն կը թափանցէր առաւօտեան հեշտաշունչ այգալոյսը — և ինքն իսկ ծիծաղեցաւ իր վերայ։ Յետոյ, վերստին ընկողմանեցաւ բարձին վրայ ու սկսաւ մտածել — Ի՞նչ կը պոռամ։ — հարցուց ինքն իրեն։ — Ինչո՞ւ կը պոռամ ու դժ վը կ'անչլամ։ Եթէ մեռնելու ըլլամ, ո՞վ կ'արող է ինծի օգնել։ Ո՞վ, Պիտի մեռնի՞մ, ուրիշ ոչինչ։ Ուսուցիչ Նիկոլա լմացուց իր կենտական համբան և աղատեցաւ ինքնիրմէն։ մարդիկ եւս աղատեցան իրմէն։ — Հը՞մ, դարձեալ ծիծաղեցաւ ան։ — Ի՞նչ են մարդիկ ինձ համար, ես ալ ի՞նչ եմ անոնց համար։ Ոչի՛նչ . . . ոչի՛նչ . . .

Այո՛, Բայց սարսափիս մէջ, ես որո՞ւ օգնութեան կոչ ուղղեցի։ Մարդո՞ց։ Ես անպէտ եմ թերեւս անոնց համար, բայց անոնք պէտք են ինծի։ Այո՛ . . . Ո՞վ պիտի ջամբէ իմ արժանապատուութիւնս և նախանձախնդրութիւնս . . . :

Ուսուցիչը պատեց յօնքերը, Յետոյ, վերցուց հնամաշ, փոշոտած վարադոյրը պատուհանին — որ իր անկողնին քովն էր — և անոր անմաքուր ապակիներուն մէջէն սկսաւ դիտել Գիւղական աշնանային տխուր բնանկարը երբեք այդքան տգեղ չէր թուած իրեն։ Տերեւագերձ՝ ոտախիտ ծառեր, որոնց վրայ կը թռնէին որիներ։ Մառախլապատ երկինք՝ խոժոռադէմ և հակած հորիզոնին վրայ, ու տի՛ղմ։ Չարհուրելի, թանձր, սև կաշուն և անանցանելի գիւղական տիղմ, որուն մէջ թաղուած էր ամէն ինչ — և՛ տնակները, և՛ մարդիկ, և՛ պաճարք։ Այդ տիղմին ընդմէջէն կ'անցնէր դեղջուկ մը կամ դեռահաս մամիկ մը, վայելչօրէն հադուած, և աներեւոյթ կ'ըլլար փոքրիկ հրապարակին՝ դէպի եկեղեցին։

Յանկարծ, անկէ լուեցաւ խուլ դողանջիւնը ճաթած զանգակին ու խոնաւ օդին մէջ, ջերմառանդօրէն թնդացին բարեպաշտ հնչիւններ։ Ինչպի՛սի տիղմ, գրո՞ղը տանի, ինչպի՛սի տիղմ, — բաւ ուսուցիչը բարձրաձայն, և աղընթիւր դարակէն գիրք մը առնելով՝ սկսաւ զայն պրպտել։

Բակին մէջ, լառեցաւ մանկական յոտակ ձայն մը, որը անկարեկիր, հեգելով կրօնի ուսում կը կարգար անտարակոյս:

— Ուսուցիչ, ուսուցիչ, բա, բա-բի . . . բարի ուսուցիչ . . .

Նօնին ականջ դրաւ ու ժպտեցաւ: Իսկ ձայնը քիչ վերջ, գուտ'րթ և խայտալից սկսաւ երգել:

Ուսուցիչ բարի,

Ուսուցիչ բարի:

Ու դադրեցաւ յուշիկ յուշիկ: Նօնինի թւեցաւ որ մանկական այս ձայնիկն ալ աներևոյթ եղաւ տեղ մը, անանցանելի այդ տիղմին մէջ: Անիկա կրկին անգամ սկսաւ մտածել:

— Սլավքան ալ ընկզմեցաւ տիղմին մէջ, — ակամայ խորհեցաւ մտովին Այո' . . . և, Նօնին անձկութեան մատնուեցաւ աներևակայելիօրէն: Սլավքային պատկերը ներկայացաւ իր առջեւ, և սկսաւ կարգաւ երջանիկ անցեալ մը միջեցնել իրեն: Դեռ մինչև երէկ, ան կը սիրէր Սլավքան, այս վերջինն ալ կը սիրէր զանիկա: Նէ շատ գեղեցկատեսիլ չէ, բայց համակրելի, աշխոյժ աղջիկ մըն է, թռչունի նման թռթեւաչարժ, սեռուշիկ և կայակոտուն աչքերով, որոնցմէ շատ քիչ անգամ տեսեր է ան: Անիկա չէր կրնար ըմբռնել թէ ինչպէս առաջին անգամ սիրահարեցաւ անոր, և ինչո՞ւ: Ան չա՛տ լաւ կը յիշէ

բոլորն յորում յայտնեց թէ կը սիրէր զանիկա. սակայն, նախ քան ընելը ատիկա, ամէնքը գիտէին թէ՛ ան կը սիրէր զայն: Եւ ամէն անգամ երբ անոր մասին խօսելու սկսէր, իր ընկերները կ'ըսէին. «Վարժապետ, դուն կ'լլած ևս ուսուցանը»:

Ո՛հ, ինչպիսի յիմար պատմութիւն, ինչպիսի տխրապին վերջաւորութիւն, — հառաչեց Նօնին:

Հերոս, դարձեալ այդ ատեններուն — աշնան մէջ — Նօնին, ըստ սովորութեան կանուխ գնաց դպրոց, վստահ՝ որ անոր պիտի հանդիպէր այնտեղ, ինչպէս միշտ. բայց այս անգամ որոշած էր որ, իր սիրտը վերջնականապէս պիտի պարզէր անոր: Ան հաշուի առած էր հաւանական բոլոր դիպուածներն ու որոշած՝ որ այսինչ պարագային այնինչ դիւրք պիտի բռնէր:

Յիշեց թէ որքա՛ն անգոր կը զգար ինքզինքը, սքողելու այն խելայեղ յուզումը, որ համակած էր զինք, դպրոցին քարէ սանդուղն ի վեր բարձրացած միջոցին և, որքա՛ն երկար ատեն տատամեցաւ ան՝ ուսուցչական սենեակին դրան առջև: Իսկ երբ մտաւ ներս, ան չկրցաւ լսել իւր սեպհական բառերը, որոնցմով բարեւեց զանիկա: Նէ ևս այլալեցաւ ու կարմրեցաւ: Նէ և նա երկար ատեն չէին դիտել ի՛նչ ընելիքին, և չէին կրնար իրարու աչքերու մէջ նայիլ փոխադարձաբար: Հուսկ յետոյ, նէ խթանեց զինքը: Ուսուցիչը ծիծաղաշարժ և անկարեւոր բան մը պատ-

մեկ սկսաւ խրատուեցու համար, իսկ, աղջիկը խակոյն ընդմիջեց զայն ու երեսն ի վեր պոռաց.

— Ո՛հ, ի՛նչպէս կը ստես: Ու խալտաց զուարթադին: Ատիկա խթան մըն էր պարզապէս, և ոչ ուրիշ բան . . . Սակայն, ինչո՞ւ նէ խթանէր առաջին անգամ, ինչո՞ւ. միթէ նէ իրմէ աւելի համարձակութիւն ունի . . . Նէ՛ . . . փանաքի՛ աղջիկ մը . . .

— Այո՛, այո՛, նէ կը պչրէր պարզապէս . . . կը խորամանկէր, կը կեղծէր . . . Կի՛ն:

Նոնին վարժապետ մի քանի հեղ կրկնեց այս նախադասութիւնը և իր մտածումները անոր շուրջ կը գալարուէին, իբրև ցանց շահապին առջև, առանց բաժնուիլ կտրենալու անկէ:

— Կը կեղծէ՛ր արդեօք, — ստեպ կը հարցնէր ինքնիրեն: Ու միշտ կը պատասխանէր. «Այո՛, կը կեղծէր . . . Նէ առաջին օրէն սկսաւ կեղծել, իմ տարփանքիս առաջին բռնէն . . . Ի՛նչպէս կատակերգօրէն և թատերական կերպով նէ դիմացս կը կենար այն ատեն, և ի՛նչպէս չը կրկնէր ողբերգաբար.

— Ո՛հ, ի՛նչպէս կը ստես, ի՛նչպէս կը ստես:

Նոնին, վերստին այդ բռնէի իր յուշերուն մէջ թաղուեցաւ և իր մտածումներուն ցանցը որսաց նոր շահապ մը — որուն շուրջ կը գալարուէր — առանց անջատուելու անկէ:

— Վաղապագայ թիւննէ՛ր, — արտաբերեց ան բարձ-

բաձայն:

Այս խօսքը դէպի յառաջ տարաւ իր յուշերը . . . Ահա՛ տեսարանը, ծագրալից տեսարանը իւր հանդիսաւոր սիրոյն:

Սլավքա կը կրկնէր անդադար.

— Կը ստես՛ա:

— Ո՛հ, օրիորդ, չեմ ստեր: Ու անիկա կանգնեցաւ ոտքի:

— Կը ստես՛ա:

— Ո՛հ:

— Կը ստես՛ա:

— Ո՛հ, — կը դուրսէ ան ոտքերովը, ու զայն կը սարսափեցնէ: Նէ խոյս կուտայ, մէկալը կը հետապընդէ, կը հասնի անոր, ու կը գրկէ տարփալից:

— Այո՛, այո՛, — ըսաւ ան ինքնիրեն . . . Կը գրկեմ զանի, ու ան այլայլեցաւ, դողդողաց, ծածկեց իր մանրիկ դէմքը քնքուշ ձեռքերուն մէջ, ու սեղմեց . . . Օձերը այդպէս կ'ընեն . . . Կը գալարուին իրենց գոհերուն ու կը ծծեն արիւնը անոնց:

Ան յիշեց թէ ինչպիսի տապով կը շշնջէր անոր. «Կը սիրեմ զքեզ, խենթի մը պէս կը սիրեմ զքեզ, իմ փոքրիկ Սլավքաս, ո՛վ իմ փառքս»:

Նէ սակայն, երկար ատեն չէր պատասխաներ անոր. դէմքը միայն կը ծածկէր ձեռքերուն մէջ, կը դողդղար ու լուռ կը կենար: Անիկա խիտ լաւ

կը յիշէ թէ ինչպիսի վշտալից ձայնով սկսաւ խօսիլ իր հետ.

— Սլավքա՛, կուլա՞ս արդեօք:

Այն ատեն, նէ յանկարծ կը գողգողայ ու կը հնձկլտայ անկէիօրէն . . . Ստիկա սարսափեցուց զինքը. Հապա՛ եթէ ներս մտնեն իրենց ընկերները:

— Մի՛ լար, Սլավքա՛, քեզ դառնացուցի՞ արդեօք . . . Իմ սէրովս վշտացուցի քեզ . . . Երեսա՛յ, ներէ ինձ:

Նոյնին մտածումները այս բանին վրայ կանգ առին երկար ատեն. Ինչպէս ան կը պաշտէր անոր, ինչպէս ինքն ալ պիտի լար. Ինչպէս հուսկ յետոյ, քաջութեամբ համակուեցաւ և իր ձեռքերը հեռացուց անոր դէմքէն և ինչպէս նէ ժպտեցաւ ու սեղանին վրայ ծռեցաւ: Պատկերը՝ կատարեալ և լրիւ, երանգաւորուած դպրոցական բոլոր փոշոտ զարդանկարներովը, ցցուեցաւ իր առջև: Այդ պատկերին մէջ, ան կը նշմարէր իր շուարուն և անաքիկ դէմքը, որ կը զղջար այս սեւաչուի, համակրելի աղջկան առջև, ամբողջովին կասկարմիր եղած ամօթխածութենէն:

— Հը՛մ, — ծիծաղեցաւ ան բարձրաձայն: — Իբրեւ ողորմելի սարուկ մը կը նուաւստանայի, կ'երդմտէի ինքնիրենս, կը մեղադրէի ինքզինքս ու կը զղջայի ցաւազինօրէն: Իսկ նէ՞ . . . Հիմայ է որ կը յիշեմ

թէ՛ իր աչքերուն մէջ աբցունք մը իսկ չէր թափանցած, նէ լացած չէր: Նէ կը կեղծէր, կը ստէր և կը խորամանկէր:

Նւ, իր մտքին մէջ որոշակի շարուեցան, ոչ մէկ ատենուան պէս, բոլոր այն պատահարներն ու հանդիպումները, որոնք այնքա՛ն քաղցր էին իրեն: Որչա՛ր կեղծաւորութիւն, որչա՛փ կնոջական խորամանկութիւն երեւան կը հանէր հիմայ ատոնց մէջէն . . . Նէ կ'ըսէր թէ զայն կը սիրէր և միեւնոյն ատեն սիրազեղ նախակներ կը գրէր ա՛յն ատելի մարդուն, որուն հետ պիտի կարգուէր այսօր, որը կ'արհամարհէր, կ'այպանէր ու կը դատափեատէր:

— Խորի՛ն սուտերու մէջ ընկղմեցայ, յո՛յժ խորին. ի՞նչպէս եղաւ այս ամէնը, ի՞նչպէս եղաւ. ահա՛, չեմ կրնար ըմբռնել . . . :

Յանկարծ, գիւղին վարի կողմէն լուեցաւ բարակ ու երկարատե սուլումը նրբաթիւնքին, քիչ ետքն ալ թմբուկին դափիւնը: Հատու և ճշող այդ ձայները տակաւ առ տակաւ կ'աւելնային:

Նոյնին սարսուռաց: Սլավքայի հարսանիքը կ'սկսէր:

— Ասիկա երազ չէ՞, միթէ երազ չէ՞, — հարցուց ինքզինքին: — Դեռ մինչև երէկի փալիայած յայտնի, կենդանի երազներս, բարձրօրէն հիմնուած, հաստատուած այդպիսի սիրոյ մը վրայ, յօ՞գս կը

ցնդին արդեօք:

Նախանձն ու անպատուութիւնը տանջեցին ուսուցիչը, և իր անգորութեանը մէջ, ան ինչ ընկիւթը չէր գիտեր:

— Սպաննե՛մ . . . կամ հարսանիքի պահուն ամուսնական պսակը դրած միջոցին չոսկեմ գինքը, — զարմանալի մտածում մը ունեցաւ ան: Եւ, իր անգօր վիճակը երազներու մէջ թաղեց գինքը:

— Նէ խաբուած չէ՞, չի՞ կորսուիր արդեօք: Ոչ, ես պէտք եմ ազատել զայն: Ահա՛, մէկ շարաթ առաջ նշանուեցաւ: Նշանուեցաւ օր մը, անոր հետ իր ամենէ բարեբաւոտ հրաժեշտէն ետք: Ի՞նչպէս ըրաւ ատիկա: Ո՛չ, նէ կը փճանայ, մի գուցէ կը գղջայ, կարօտը կը քաշէ հոգիիս, իմ ձեռքս կ'ուզէ թերեւս, հրա՛շք պիտի գործեմ, գրո՛ղը տանի:

Եւ ուսուցիչը հալուեցաւ, վրան առաւ կրկնոցը և արագաքայլ ու ջղայնացած՝ սկսաւ պտտիլ սենեակին մէջ, յափշտակուած և վերացած՝ հերոս ըլլալու հրապուրիչ իր երազէն — չոսկել Սլավքան և կամ զայն սպաննել:

— Կը տենջա՛յ սիրտը, կը տենջա՛յ և՛ բանակա՛նութիւնը: Հիմայ ուժ հարկաւոր է: Ուժ ալ պիտի գտնեմ:

Եւ ան կանգ առաւ սենեակին մէջ: Շխտակ կեցաւ և իրեն թուեցաւ որ կը բարձրանա՛ր, բայց,

յանկարծ գլխու թալուկ մը ունեցաւ, աչքերը նուազեցան, ոտքերը կթոտեցան և կարծես՝ սկսան հալիլ անոր ներքեւ: Անիկա փոռուեցաւ մահճակալին վրայ ու դոցեց աչքերը:

— Հիւա՛նդ եմ, հիւա՛նդ:

Դուրսը, տամուկ օդին մէջ, վերտօին լսելի եղաւ խուլ գանգիւնը փռեկեալ զանգակին: Հէգ ուսուցչին կը թուէր որ, ան ևս, արիւն ամէն բանի պէս, անօնի տիղմին մէջ է թաղուած ու կը ճարձատէ անոր ներքեւ:

Վերգին մէջ, նուազածութիւնը կը սաստկանար հետզհետէ: Նրբասրինգը խժալուր կը կոնչէր, իսկ թմբուկը՝ յամբ և միօրինակ կը զարնէր:

Վարժապետը կը պտտէր անդօ՛ր ու հիւանդագին: Կը թուէր իրեն որ, կը կոխկոտէր գիւղական այգ անանցանելի տիղմին մէջ, և աւելի ևս կը խորասուզուէր ատոր մէջ . . . Իր հիւանդ գլխուն վառ երեւակայութեան մէջ, թռիչք կ'առնէ ազօտաբար իր ձախողած երիտասարդութիւնը . . . Ձախողա՛ծ . . . Այո՛, ձախողա՛ծ: Ան շա՛տ է տենջացեր, շա՛տ է ձգտեր, շա՛տ է սիրեր, շա՛տ է ուսաներ . . . բայց ո՛ւր այդ բոլորը: Ի՞նչ է ատիկա: Միթէ ան սկսաւ ունէ բան և ի՞նչ ըրաւ: Ոչ ի՛նչ, ո՛չ մարդոց համար ոչ ալ իրեն . . . Իւրաքանչիւր պրկումի, ճիգի ժամանակ փոխանակ թռիչք առնելու, ան աւելի ևս

միջոցառած է բնութեան այդ դադիր տիղմին մէջ . . . Ո՛չ մէկ տենջանք իրագործած է, ո՛չ մէկ գործ կատարած է այլոց համար, ո՛չ մէկ վայրկեան կեանքին մէջ, յատկացուցած է իրեն համար . . . : Ան կը հեգնէր բոլորը, կը մեղադրէր բոլորը, սակայն ինքն ևս անոնց պէս եղած չէ - տկար, անզօր և երկչոտ . . . Ահաւասիկ Սլավֆան . . . Ան կը սիրէր զայն և կարող էր կնութեան առնել . . . ի՞նչպէս եղաւ սակայն:

Մէկը զարկաւ դուռը:

Ուսուցիչը սարսափահար ցատկեց և պոսայ անգիտակցօրէն.

— Մարի ր:

Գուռը բացուեցաւ և մէկիկ մէկիկ ներս մտան երեք վախ և մէկ գիբուկ ուսուցչուհիներ: Անոնց կ'ընկերանար կարմիր, կարճ, ցեխոտ տափառով, գունաթափ, հնամաշ, ծիծաղելիօրէն ճմրթբռած լօղիկով տնօրէնը:

Նօնին շուարեցաւ անակնկալ այս այցելութենէն ու ի՛նչ ընելիքը չէր գիտեր: Ուսուցչուհիները շրջապատեցին զինքը, ու երեքընկով բռնձափոշիով թաթաղուն իրենց գլուխները, իրարու ետեւէ սկսան խօսիլ ու հարցութիւններ:

— Ի՛նչ պարոն Նօնին, տե՛ս, ի՛նչ մարդ ևս . . . Հարսանիք կայ այսօր և դուն ոտքի չես ելեր

տակաւին:

— Հիւա՛նդ եմ, - պատասխանեց Նօնին, և ակռելիօրէն անհանոյ եղաւ իրեն:

— Մենք գիտնա՞ք թէ ի՛նչ է պատճառը . . . Միայն ամուր բռնէ՛ սիրող, եւ գիրուկ ուսուցչուհին քան քան մը փրցուց, բացավտու աչքերով և համարձակօրէն բացուած շրթներով:

Այս քրքիլը զայրացուց Նօնինը, բայց, ան ժըպ - տեցաւ ու խորհեցաւ իր հոգիին մէջ. «Ահա՛, չ'ուշիմ կարողութիւն զանոնք արտաքննելու». Ու յոյժ ցաւեցաւ, տեսնելով անոնց ցեխոտ կօշիկները:

Կարճ տափառով տնօրէնը, սակայն, շուրջը նայելով, ըսաւ.

— Վարժապետ, այդ հիւանդութենէն մարդ չի մեռնիր . . . Սլավֆան կը կարգուի, թո՛ղ կարգուի, գրո՛ղը տանի: Աղջիկներ չա՛տ. աւասիկ զանոնք, ու ցոյց տուաւ իր ընկերուհիները. - Գէ՞շ են միթէ:

— Ա՛հ, շնորհակա՛լ ենք, պ. Տնօրէ՛ն, շնորհակա՛լ ենք, - պատասխանեցին ուսուցչուհիները գըրեթէ միաբերան ու շնորհալիօրէն մեծարանքներ ըրին:

Նօնին եւս ժպտեցաւ, բայց, իր հոգին սաստիկ վշտահար էր ու տնա՛ն. Ան, անհեակին մէկ անկիւնը նշմարեց իր խոշոր գաւաղանը և խորհեցաւ ինքնիքին. «Ելլեմ զայն առնելու»:

Դիրուկ ուսուցչուհին յանկարծ անոր դռնալուսկով
— Գարոն Նոնին, կրնա՞ս մեզի բացատրել թէ ի՞նչ
պէս տեղի ունեցաւ այդ խնդիրը: Զարմանալի՛, իսկապէս
զարմանալի բան:

— Ո՞ր խնդիրը:

— Է՛հ, իրբ թէ չեա կռահեր:

Նոնին չի պատասխանեց:

— Բայց, ամէն բան պատմեցին ինծի . . .
Եւ չէք կրնար երեւակայել, ես ապշեցայ պարզապէս:

— Հոս ոչինչ կայ ապշեցուցիչ, — վրայ բերաւ
տնօրէնը. — Նոնինը կը սիրէր, Վուպանովին հետ կար-
գուեցաւ . . . Ասիկա բոլորովին բնական, բոլորովին
բնական երեւոյթ է, գիտե՛ս, դէպքերու բե-
րումով:

Ա՛հ, ի՞նչպէս տառնկ, ի՞նչպէս տառնկ բանական
երեւոյթ է, պ. Տնօրէն, բուա ամենէն նորոգութիւն
ուսուցչուհին. — Հոս ո՛չ մէկ բանականութիւն կայ,
պարզապէս . . .

— Զարցուհե՛ր բռնկ'ուղեա:

— Ա՛հ, զբացումներ, Աստուած պ'սնէ, Միւս
երկուքը խնդացին:

— Ո՛չ բանականութիւն եւ ո՛չ ալ զգացում. —
պատասխանեց դիրուկը, ալ անմտութիւններ միայն
երեւակայե՛լ, նէ ինչե՛ր է պատմեր:

— Վուպանովը, ըսած է նէ, — գործունեայ, հան-

դարտաբարոյ մարդ է. աղմուկ չի հաներ միւս պար-
մանիներուն պէս . . . Բաց աստի դրամ ալ ունի . . .
Հանգիստ պիտի ապրիմ անոր հետ: Պիտի չընդերիմ
գիւղէ գիւղ, ծաղր ու ծանալ ըլլամ ու չ'ունենամ բնա-
լիմ սեպական տունս եւ անդորրութիւնս: Մինչ Նո-
նին կ'երազէ ու բազմապիսի հովերու ետեւէն կ'ըն-
թանայ, Վուպանով մէկ քա՛ի տեսլալին բանջարա-
նոց տնկած է արդէն:

— Եւ իրաւունք ունի, այդ տառնկ է, պատաս-
խանեց տնօրէնը:

— Անմտութիւններ, — ձայնեց օրրորդն'որէն մին:

— Ի՛նչ անմտութիւններ, դուք անորոգութեան
տնօրէն կը խօսիք: Նոնին դեղադէմ է, որ պէսզի մարդ
սիրէ զայն, սիրահարի անոր: Ահաւասիկ, ամանա-
մեծ միամտութեան աղաղաւ կրնայ դէմք թիւեցնել:
Տարբեր է Վուպանովը: Զնայած որ զեղեցիկ է, որպէսզի
մարդ սիրահարի անոր, անիկա երիցս գեղեցկագոյն է
զայն իբր ամուսին առնելու համար: Հո՛ր չէ՛, եթէ
պանդուր է: Ան ունի դրամ, կը խնայէ զայն, եղան
պէս կ'աշխատի, մեղուներ կը բուծանէ, բանջարա-
նոցներ կը մշակէ . . . Այս բոլորը բանակա՛ ութիւն
է, վառնգի՛ բանականութիւն՝ որ իբր զարդ կը ծա-
ռայէ յայն մարդոց, յոյնպէս աղչալի մօծ անմտու-
թիւն է . . .

— Այո՛, բայց ան կոճղ մըն է տառնկ. գարմա-

նալի չէ՞ միթէ որ Սլավփան կարգուեցաւ անոր հետ.
ինքը՝ անհաշտ, բարձրամիտ, որ դեռ մինչեւ երէկ,
մեծ յաւակնութիւններ ունէր միշտ բարձրանալու,
մինչեւ երկինք բարձրանալու բուռն փափագով . . .
Եւ, յանկարծ կը հաշտուի իրականութեան հետ, կ'ըլ-
լայ ողջամիտ . . . պառասխանեց գէր ուսուցչուհին
ողեւորուած՝ և ոտքերը գետին դարկաւ:

— Սլավփան պիտի գըլայ, - ըսաւ իր նիհար
ընկերուհին:

— Եթէ նէ առանց պայքարի և ճիգի կ'ընէ ա-
տիկա, չպիտի գըլայ: Դուք ձեր գործին նախընտրէք:

— Բոլորն ալ այդպէս կ'ընեն, - ըսաւ տնօրէնը
դառնալով դէպի ուսուցչուհիները. - Դուք՝ ալ նոյնը
պիտի ընէք, յարգելի օրիորդներ, - շեշտեց ան ողե-
ւորուած՝ և բարձրաձայն ու ուժգին ծիծաղել սկսաւ:

— Ո՛վ, միթէ ե՞ս, - ձայն տուաւ նիհարակազմը. -
Երբե՛ք . . . Պատուոյ խօսք կուտամ ձեզի, ես կը նա-
խընտրեմ ընդմիշտ կոյտ մնալ, փոխանակ այսքան
ստան ծախուելու, այսքան վատաբար դաւաճանելու
ինքզինքիս:

— Օ՛, օ՛, փոխան ո՛չ մէկ բանի, աշխարհիս
վրայ ո՛չ մէկ բանի փոխան, - յայտարարեց գիւրուկը
հանդիսաւոր կերպով և իր կարմրաշուրթն դէմքը
ժպտեցաւ, բոլորչի մահիկի մը հանգոյն:

Տնօրէնը ականաւ ծաղր առնել զանոնք, նորահաս

երկու երիտասարդներու օգնութեամբ, մինչեւ
որ կռուեցան իրարու հետ և հուսկ յետոյ, ուսու-
ցիչները զայրացան:

Նոյնին, մանձակալին վրայ կիսովին պառկած,
անտարբեր մտիկ կ'ընէր մանուածապատ այդ խօս-
քերը, կեանքի առջև այդ եղկելի սնափառութիւն-
ներն ու իր սիրտը կը մորմոքէր, կը կսկծէր:
Բրնձափռչիով թաթաղուն դիմադեբը ուսուցչուհի-
ներուն, խոստովացած այդ մտքերը՝ երիցս անմիտ
կ'ընէին զերեսնք:

Ան պատուհանէն դիտեց փոքրիկ հրապարակը,
ուրիշ տիղմին մէջ կոխկռուելով և օդին ա՛ լծելով,
կ'անցնէին քանի մը պաշտօնականներ, որոնց առջևէն
կը քալէին մեծ ու պզտիկ տիկիներ և սրտնք՝ դըժ-
ուարաւ կը հանդիմնէին իրենց շրջապահները, ու
կը խորհէր:

— Ամէն բան տիղմին մէջ թաղուած է, ամէն
բան. և՛ հոգիները, և՛ սիրտերը, և՛ միտքերը, և՛
մարդիկ, և՛ պաճարք աւ, վերջապէս, ամէն բան . . .
Յաւիտեանական ստրջանք, յաւիտեանական անդօր պըր-
կում, յաւիտեանական պզգալի զլորտկում այդ տիղ-
մին մէջ: Ո՛չ թեւեր ունի ան, ո՛չ ալ անձայրածիր
տարածութիւն, իսկ գերեալ հոգին՝ կ'ուզէ ապրիլ
ազա՛տ, խաղաղաւէտ և կատարեալ. ի՞նչ իմաստ կը
պարտենակեն այդ բառերը:

Գիւղին վարի մասէն, վերստին նոր թափով
լսելի եղաւ սուլումը նրբասրինգին, որուն կ'ընկե-

բանար թմբուկին խժալուր կռինչը:

Նոնին տխրեցաւ. կարծես այդ սարսուղեցիկ նուազածութիւնը իր ուղեղին մէջ կը թնդար:

Հիւրերը, խորապատկուած վիճաբանութիւններու, կատակաբանութիւններու և խորհրդածութիւններու մէջ, — լի բամբասանքներով և յիմարութիւններով, — անմիջապէս իրեն կը մօտենային.

— Նօնի՛ն, պատրաստուէ՛, հարսանիք պիտի երթանք միատեղ, — ըսաւ դիւրուկ ուսուցչուհին:

— Չեմ ուզեր, պատասխանեց Նօնին. — Հիւսնդ եմ:

— Խնդրե՛մ, այդ տեսակ բաներու համար . . . Մանր մօներ բանե՛ր: Երանի՛ թէ ես աւնենայի քու երիտասարդութիւնդ, — դպաւ անոր ուսին տնօրէնը ու բացաւ դուռը: Չե՞ս ուզեր, ա՛յ. Յետոյ, քեզի պիտի այգանեն որ արդողած ևս դիւրադաժնութենէ, մամիկի մը պէտ:

— Չպիտի երթամ, թողէ՛ք զիս:

— Դո՛ւ գիտես:

Եւ հիւրերը մեկնեցան:

Նօնին, պատուհանին առնթեր նստաւ, թախծալից:

Նրբասրինգին սուլումը և թմբուկին դափիւնը տակաւ առ տակաւ կը մօտենար ու աւելի քրոշ կը լսուէր: Հարսանեկան թափօրը ընդհուպ չըջապատեց

փաղոցները, մխրճուեցաւ հրապարակի տիղմին մէջ, և ուղղուեցաւ դէպի հնամենի եփեղեցին: Ամենէն առաջ կը քալէին նուազածաւ գնչուները և խառնիխառն կը կոխկոտէին կպչուս տիղմին և ջրակոյտերու մէջ. Անոնց ետեւէն կը վազվզէին երեխաներ ու կը պոռային ցնծութեամբ: Անոնց ետեւէն կը քալէր հարաւ, իր խօսեցեալին հետ մէկտեղ, Անոնց ետեւէն շարուած էին կարգաւ խնամիները, կնքմայրն ու կնքահայրը, փեսաւէրները, փեսաւէրուհիները և հրաւիրեալները: Ու բոլոր այս թափօրը կը կօխկոտէր ցեխը, կը դուրսկէր, կը ցխոտուէր, կը չաղակորսուէր, կ'աղմկէր: Երկինքը միշտ այդպէս տխուր և մառախլապատ՝ կը կքէր երկրի վրայ: Տամաւկ օդին մէջ, սրածայն և մեծաշառաչ կը զանդէին նրբասրինգն ու թմբուկը՝ և անոնց ժխորը ականջներ կը ծակէր դաժանօրէն:

Թափօրը հասաւ պատուհանին տակ:

Սլաւքա, սպիտակազարդուած համակ, ծածկուած երկայն ու նուրբ քողով մը, թեթեւակի բռնած էր աժուսնին ձեռքէն, փէշերը վեր կը ժողվէր և ուշի ուշով կը քալէր չցխոտուեւաւ համար, ու ատեն ատեն կը բացազանչէր.

— Ո՛ւֆ, ի՛նչպիսի տիղմ . . .

Ամուսինը կարշնեղ . . . ի՛նչթարդ, դոյզըն ի՛նչ տարեց մարդ . . .

ու սպիտակ թեզանիքներով, կը քալէր խոշորաքայլ և
յատկանշական, քնքշօրէն կը կռթնէր անոր ու կը
սլափախանէր.

— Ստուգի՛ւ . . . ծամբաներ չկան . . . : Նօ-
նին, թափնուած պատուհանին ետին, լսեց այս խօ-
սակցութիւնն ու տրտեղացաւ: Սլափքան, միշտ ատանկ
զնդադէմ, սիրելի և թարմափէր ու նօնին զգաց
որ դեռ կը սիրէ զանիկա: Նէ, սակայն, հեռու և
ուրիշինն էր հիմա: Զինքը շոպելու մտածումը վեր-
աբժարծեցաւ իր մտքին մէջ, բայց չի համարձակեցաւ
նայնիսկ պատուհանին առջեւն ելլել: Ան կը վախճար
այն ամէն բանէ՝ զոր չէ ըրած և զոր երբեք չսիրի
ընէ: Եւ քաջագործութեան այս մտածումին ի տես,
անիկա ծաղրելի, խղճալի և անզօր զգաց ինքզինքը:

Իր աչքերը մթադնեցան, աշխարհը մութ երեւաց
իրեն ու դարձեալ գէշութիւն մը եկաւ վրան: Սեն-
եակը, ու ամէն ինչ ատոր մէջ, կը սլափէր իր աչ-
քերուն առջև: Ինքն ալ սլափեցաւ անոնց հետ, մահ-
ճակալին վրայ ինկաւ և անոր հետ սկսաւ ճամբոր-
դել անյատակ՝ կաշուն տիղմի մը մէջ, միշտ խորը,
աւելի՛ խորը, ա՛լ աւելի խորը սուգուելով:

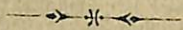
18

18

Յաջորդով լոյս պիտի տեսնէ

Մ Ա Ն Ր Ա Վ Է Պ Ե Ր

հեղ. ԱՆՏՈՆ ՍԹՐԱՇԻՄԻՐՈՎ

Գ Ի Ն

Պուլկարիա 15 լէվա

Երուսա 4 ճրագ

Ամերիկա 20 սէնթ

4762

